

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA EKONOMICKÁ

Diplomová práce

**Fiskální aspekty stárnutí populace se zaměřením
na důchodový systém ČR**

**The fiscal implications of population aging with an
emphasis on the Czech Republic's pension system**

Bc. Tereza Jindrová

Plzeň 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma

„Fiskální aspekty stárnutí populace se zaměřením na důchodový systém ČR“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

Plzeň dne 16. dubna 2024

v. r. *Tereza Jindrová*

Zásady pro vypracování práce

1. Zpracujte teoretická východiska k problematice důchodových systémů a stárnutí populace v kontextu ČR.
2. Analyzujte demografický vývoj populace v ČR.
3. Stanovte dopady stárnutí populace v ČR na veřejné finance s důrazem na udržitelnost.
4. Vytvořte predikci výdajů na starobní penze v ČR.
5. Zhodnoťte řešenou problematiku a uveďte případná doporučení pro zlepšení stávající situace.

Studijní program

Ekonomika a management: Podniková ekonomika a management

Poděkování

Mé poděkování patří především paní Ing. Pavlíně Hejdukové, Ph.D. za ochotu a odborné rady poskytované během zpracování diplomové práce. Poděkování za maximální podporu nejen v době studia náleží i mé rodině.

Obsah

Úvod	6
Cíl a metodika práce.....	7
1 Teoretické základy a východiska k důchodovým systémům	8
1.1 Důchodové systémy podle druhu financování	8
1.1.1 Mezigenerační model průběžného financování	9
1.1.2 Model fondového financování	10
1.2 Konstrukce důchodových systémů.....	10
1.2.1 Bismarckův model	10
1.2.2 Beveridgeův model.....	11
1.2.3 Švédský model.....	12
1.3 Modely starobních penzí.....	12
1.4 Český důchodový systém.....	14
1.4.1 Nárok na starobní důchod.....	15
2 Demografický vývoj.....	18
2.1 Velikost světové populace.....	18
2.2 Vývoj a současný stav populace v ČR.....	21
2.3 Index stáří.....	25
3 Stárnutí populace v souvislosti s fiskálními dopady	26
3.1 Fiskální udržitelnost.....	26
3.2 Státní rozpočet v kontextu důchodového pojištění	28
3.3 Produktivita a změny na trhu práce.....	30
3.3.1 Míra závislosti.....	30
3.3.2 Stárnutí pracovní síly	32
3.3.3 Ekonomická aktivita	35

3.3.4	Změna ve struktuře nabídky a poptávky.....	38
3.3.5	Odchod z trhu práce.....	39
3.3.6	Pracující příjemci starobního důchodu	42
3.4	Výdaje na důchody.....	43
3.5	Výdaje na zdravotní péči.....	47
4	Predikce výdajů na starobní důchody v ČR.....	50
4.1	Demografická projekce	50
4.1.1	Projekce věkového složení obyvatelstva ČR	52
4.1.2	Index stáří a míra závislosti	56
4.2	Odhad budoucích výdajů na starobní důchody	57
4.2.1	Demografická projekce příjemců starobních důchodů	58
4.2.2	Vývoj průměrných mezd	60
4.2.3	Náhradový poměr zaměstnancům.....	61
4.2.4	Vývoj salda důchodového systému.....	63
	Závěr	66
	Seznam použitých zkratk	68
	Seznam použitých zdrojů	69
	Seznam tabulek	74
	Seznam obrázků.....	76
	Přílohy.....	80
	Přílohy	
	Abstrakt	
	Abstract	

Úvod

Diplomová práce se zaměřuje na fiskální aspekty stárnutí populace v kontextu důchodového systému České republiky s důrazem na demografický vývoj.

Stárnutí populace je klíčovým tématem, které je v současné době intenzivně diskutováno, zejména vzhledem k očekávaným změnám ve věkovém složení obyvatelstva. Podobně jako v mnoha evropských zemích i v České republice stárne populace, přičemž věková skupina 65 let a starší roste rychleji než ostatní věkové kategorie. Nárůst je tak razantní, že se tato věková skupina mezi lety 2000 až 2022 více než zdvojnásobila.

Růst počtu příjemců starobních důchodů má za následek změny v nabídce pracovní síly. Za jinak neměnných podmínek tak dochází k poklesu osob vstupujících do produktivního věku, což snižuje počet přispěvatelů do systému důchodového pojištění založeného na mezigenerační solidaritě a tím vzniká nerovnováha v důchodovém systému, kdy příspěvky nedostačují k pokrytí výdajů na starobní penze, a dochází k deficitu. Výdaje na důchody v České republice představují největší výdaje českého státního rozpočtu. Schodek v systému důchodového pojištění neznamená nedostatek prostředků pro výplatu důchodů, ale vyžaduje financování z jiných zdrojů. Dlouhodobý schodek má negativní dopad na rozpočet a může vést k růstu veřejného dluhu a s tím souvisejícím ohrožením finanční stability země.

Politické kroky směřující k řešení této problematiky začaly být již aktivně prováděny, a to zejména aplikováním nových postupů s cílem konsolidace veřejných financí, přičemž důraz je kladen na nejvýznamnější výdajovou položku fiskálního systému – důchody.

Diplomová práce se zabývá analýzou této problematiky jak z teoretického hlediska, tak prostřednictvím praktické části. Teoretická východiska zahrnují zejména problematiku důchodového systému a demografického vývoje. Praktická část zkoumá budoucí demografický vývoj, odhaduje výši výdajů na starobní důchody, vývoj salda důchodového systému v České republice a posuzuje jeho udržitelnost.

Cíl a metodika práce

Cílem diplomové práce je zhodnocení fiskálních aspektů stárnutí populace v kontextu důchodového systému v České republice a vyhodnocení udržitelnosti systému stávajícího. Pro naplnění hlavního cíle práce byly zvoleny následující dílčí postupy:

- zpracování teoretických východisek k problematice důchodových systémů a poté i konkrétně k důchodovému systému v České republice,
- analýza demografického vývoje se zaměřením na velikost světové i místní populace,
- rešerše k problematice fiskální udržitelnosti a následná syntéza s demografickým vývojem,
- sestavení demografické projekce příjemců starobních důchodů,
- vyjádření vztahu průměrných mezd a náhradového poměru zaměstnanců,
- odhad výdajů na starobní penze a stanovení vazby na ekonomiku,
- zhodnocení řešené problematiky a stanovení doporučení pro zlepšení stávající situace.

Diplomová práce se skládá ze dvou hlavních částí, a to teoretické a praktické. Teoretická část práce je založena zejména na literární rešerši a deskripci příslušných právních předpisů. Konkrétně je pro zpracování využito odborné literatury, platných právních předpisů a internetových zdrojů. K rešerši je využito zdrojů českých i zahraničních a je kladen důraz na využití co nejaktuálnějších informací. Analýza demografického vývoje je postavena především na základě historických dat a pomocí metody komparace je porovnáván vývoj celkového počtu obyvatel České republiky k základním věkovým skupinám, což je stěžejním předpokladem k zachycení demografické situace posledních let. Ke zhodnocení fiskální udržitelnosti stávajícího systému je využito především statistických dat, nejčastěji z databáze Českého statistického úřadu, České správy sociálního zabezpečení a Národní rozpočtové rady. Predikce výdajů na starobní penze je postavena na základě odhadu vývoje průměrné mzdy a náhradového poměru zaměstnancům. V závěru diplomové práce jsou shrnuty zjištěné poznatky a autorka dále předkládá doporučení spojená s udržitelností důchodového systému.

1 Teoretické základy a východiska k důchodovým systémům

Primárním a nejdůležitějším úkolem důchodového systému je zajistit lidem, kteří ztratili schopnost vykonávat výdělečnou činnost, sociálně korektní, stabilní a dlouhodobý příjem. Situace zamezující výkonu výdělečné činnosti je označována jako sociální událost a řadí se sem invalidita, nemoc, stáří, nezaměstnanost či mateřství. Soubor činností, které slouží k řešení těchto sociálních událostí nazýváme jako sociální zabezpečení (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015).

Důchodový systém je nedílnou součástí sociálního zabezpečení s cílem zajistit občanům příjem v době sociální události stáří, invalidity nebo nemoci. Stáří je specifickou sociální událostí, a to díky možnosti naplánovat si předem dostatečné finanční zabezpečení pro důstojnou část života strávenou v důchodu. Někteří se mohou například spoléhat na pomoc rodiny, jiní na to, že budou za svůj ekonomicky aktivní život schopni nashromáždit takové jmění, které jim toto důstojné stáří zajistí. Ti, jejichž hlavním příjmem je průměrná odměna za práci jsou pod velkým rizikem toho, že si nebudou schopni tento příjem zajistit a jejich úspory důstojný důchod nepokryjí. Z důvodu finančního zajištění všech skupin občanů organizuje stát důchodové systémy (Hrnčárková, 2004).

1.1 Důchodové systémy podle druhu financování

„Důchodový systém ČR je založen na povinném základním důchodovém pojištění podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Dále na doplňkovém penzijním spoření podle zákona č. 427/2011 Sb., které od roku 2013 nahradilo penzijní připojištění se státním příspěvkem podle zákona č. 42/1994 Sb. Součástí dobrovolných doplňkových systémů jsou i produkty komerčních pojišťoven – zejména životní pojištění.“ (MPSV, 2023a)

Důchodový systém lze označit jako nejpodstatnější část sociálního systému a je zpravidla tvořen třemi pilíři, kdy každý z pilířů představuje základní zdroje, ze kterých jsou příslušné sociální dávky vypláceny. **První pilíř** – veřejný, povinný a financovaný

průběžně, **druhý pilíř** – většinou soukromý, příspěvkově definovaný a **třetí pilíř** – soukromý, doplňkový pilíř (Hejduková, 2015).

Dle Kašeho (2021) jsou důchodové systémy komplexní a závisí na mnoha faktorech. Za zmínku stojí vliv demografický – související se stárnutím a strukturou společnosti a vliv sociologický – stárnutí populace vede k početnímu nárůstu starobních důchodců jakožto sociální skupiny. Podstatný je rozhodně i vliv politický, kdy samotný akt volby důchodového systému leží vždy na politickém rozhodnutí a v neposlední řadě vliv ekonomický, kdy ekonomika hraje hlavní roli v rozhodování o finančních prostředcích.

Právě s vlivem ekonomickým souvisí i jeden z nejdůležitějších faktorů každého důchodového systému, a to udržitelné a stabilní financování. V kontextu financování hovoříme o dvou typech – *mezigenerační model průběžného financování* a *model fondového financování*.

1.1.1 Mezigenerační model průběžného financování

Z anglického názvu *Pay As You Go* vznikla zkratka PAYG, se kterou se setkáváme v kontextu důchodových systémů velice často, česky překládáno jako mezigenerační model průběžného financování. Již z názvu vyplývá podstatný faktor, a to tedy mezigenerační solidarita, na které je tento model založen. Princip fungování tohoto modelu spočívá v příspěvcích lidí v produktivním věku, pracujících, které jsou ihned okamžitě přerozděleny těm ve starobním důchodu. Hrnčárková (2004) uvádí: „*Stát funguje jako redistributor mezi částkou peněz, která je předem známá a částkou peněz, která se neustále zvětšuje – tu tvoří nároky důchodců a ty se zvětšují s prodlužující se průměrnou délkou života.*“

Z logiky věci lze usoudit, že systém PAYG je dlouhodobě udržitelný jen při dostatečné majoritě ekonomicky aktivních obyvatel nad počtem penzistů. K výše uvedenému Kaše (2021) dodává fakt, že v případě opačném, tedy v případě, kdy se výše odvodů aktivních obyvatel nerovná výši výdajů, je nutné případný schodek dorovnávat ze státního rozpočtu. Jako negativum autor uvádí vysokou citlivost na změny demografického vývoje a velkou míru přerozdělování.

1.1.2 Model fondového financování

Druhým modelem financování je model fondového financování, z anglického *Fully Funded*, též se setkáváme se zkratkou FF, v jehož rámci se prostředky každého jednotlivce zhodnocují prostřednictvím kapitálového trhu. Příspěvky jsou shromažďovány na individuálních penzijních účtech či v penzijních podílových fondech a zhodnocovány právě skrze kapitálový trh. Tento model je založen na soukromém sektoru, přestože výrazně regulovaném a zároveň i podporované státem ve formě daňových úlev či státními příspěvky. Spoření si na důchod ve fondovém systému může mít podobu jak povinnou, tak dobrovolnou (Hrnčárková, 2004).

Zajímavý vhlad vnáší Kaše (2021), kdy komentuje tradičně vznášené argumenty proti fondovému financování, a to v rizikovosti v podobě investování, přičemž je opomíjen fakt, že i průběžný důchodový systém čelí nemalé řadě rizik v podobě politických a demografických. Výhodou systému je dle téže autora příznivý dopad na pracovní trh a nízká citlivost na demografické výkyvy. I tento systém má však své nedostatky, a to konkrétně v podobě otázky obyvatelstva s nízkými příjmy, u nichž může být dostatečné spoření na stáří problematické.

Je zřejmé, že průběžný systém přerozděluje zdroje mezi generacemi, zatímco plně financovaný systém nikoli (Scheubel, 2013). Dle Hrnčárkové (2004) se tyto teoreticky čisté formy důchodového systému v praxi prolínají. V evropském prostoru můžeme poukázat na tři historické typy penzijních systémů, které položily základy moderním důchodovým systémům využívaných dnes.

1.2 Konstrukce důchodových systémů

Dva hlavní modely průběžně financovaných veřejných penzijních systémů jsou známy jako systém Beveridgeův a systém Bismarckův. V optimálním případě se Beveridge systém zaměřuje na poskytování pevně stanovených dávek, zatímco Bismarck systém je koncipován tak, aby poskytoval dávky spojené s příjmem (Kolmar, 2007).

1.2.1 Bismarckův model

Zaváděný na počátku 80. let 19. století, v době rostoucího zapojení státu do života lidí v Německu kancléřem Otto von Bismarckem je považován za první ucelený model

sociálního pojištění. V rámci tohoto systému došlo k zavedení povinného úrazového a nemocenského pojištění, později provázaného s invalidními a starobními důchody. Důchod byl složen z procentní výměry dle doby pojištění, mzdové třídy a z říšského příspěvku (Scheubel, 2013).

Fehimovič (2004) charakterizuje Bismarckův model jako model, který měl zabezpečit důchody všem, kteří pracovali a odváděli příspěvky. Tento model inspiroval penzijní systémy většiny členských států Evropské unie. Také ovlivnil státy centrální a východní Evropy. Nedostatek Bismarkova modelu můžeme pojmenovat jako absence solidarity čili nedostatek penzí pro segment populace, který neměl žádné příjmy ze zaměstnání nebo vlastní majetek.

1.2.2 Beveridgeův model

Naopak Beveridgeův model, který vznikl ve Velké Británii za druhé světové války, usiloval o zabezpečení všech obyvatel univerzální dávkou a lze jej charakterizován následujícím způsobem:

- zahrnuje celou populaci bez rozdílů,
- financován především ze státního rozpočtu, kdy stát zaručuje minimální penzi,
- požaduje rovnoměrné, pevně stanovené příspěvky bez testování příjmů (Franke, 2004).

Dle Hrnčárkové (2004) bylo „*vůdčí myšlenkou tohoto systému univerzálně zajistit celou, válkou těžce zkoušenou, populaci*“. Model představuje koncept rovnoměrných důchodů, které činily 15 až 20 % průměrné národní mzdy a byly poskytovány v případě nemoci, invalidity, nezaměstnanosti a stáří. Financování probíhalo prostřednictvím státního rozpočtu a solidarita byla zajištěna prostřednictvím přerozdělování vybraných finančních prostředků v rámci daňového systému. Fehimovič (2004) upozorňuje na nevýhodu Beveridgeova přístupu, a to v pevné minimální úrovni univerzální penze. Pro většinu lidí systém neposkytuje srovnatelný životní standard, který měli v průběhu života. Z tohoto důvodu hrál důležitou roli rozvoj doplňkových zdrojů, například zaměstnanecké penze. Beveridge poznamenal, že stát má poskytnout chléb, ale lidé si musí koupit máslo. Tato metoda byla mimo Velkou Británii přijata mimo jiné i skandinávskými státy a Holandskem.

1.2.3 Švédský model

Fúzí těchto dvou zmíněných systémů vznikl ve skandinávských zemích s určitými dílčími rozdíly důchodový systém kladoucí podstatný důraz na odpovědnost jednotlivce, takzvaný švédský model. Settergren (2001) uvádí: „Švédský průběžný penzijní systém byl navržen tak, aby byl finančně stabilní, tj. bez ohledu na demografický nebo ekonomický vývoj bude schopen financovat své závazky s pevnou sazbou příspěvků a pevnými pravidly pro výpočet dávek.“

Pro tento model je stěžejní zajištění plné zaměstnanosti, sociální rovnosti v kombinaci se sociální pomocí díky velice solidaristické mzdové politice. Ve švédském modelu se poprvé objevuje koncept National Defined Contribution, což je systém založený na individuálních účtech, na kterých jsou zaznamenávány odvody a nároky na důchod. Pracovníci přispívají do tohoto systému během své pracovní kariéry a každý rok se na jejich účet připisují virtuální příspěvky. Tyto příspěvky se poté investují, ačkoliv virtuální povaha znamená, že neexistují skutečné fyzické investice. V důchodovém věku je důchod stanoven podle součtu všech virtuálních příspěvků a je rozložen na celý zbývající život důchodce. Tímto způsobem se snaží NDC zajistit transparentnost a spravedlnost ve vyplácení důchodů, přičemž každý jednatel má jasný přehled o tom, kolik přispěl a jaký bude jeho nárok na důchod (Settergren, 2001).

1.3 Modely starobních penzí

Před vznikem důchodových systémů měla pro zajištění obživy a života rodina stěžejní roli a jednalo se tak o záležitost jednotlivců, potažmo rodin. Se snižující se rolí mezigeneračních a rodinných vazeb se na odpovědnosti začal stále více podílet stát jako složka poskytující peněžitou pomoc občanům v životních situacích zamezující vykonávat výdělečnou činnost. Nyní je často zabezpečení starých občanů věcí veřejnou a stejně tak jakákoli změna důchodového systému je v konečné fázi politickým rozhodnutím (Kaše, 2021).

Rozdílné postavení státu k problematice důchodových systémů pomáhají rozlišit důchodové modely, které se navzájem odlišují na základě historického, sociálního, ekonomického i politického vývoje.

Jmenovat můžeme čtyři základní důchodové modely.

Liberální model je dle Kašeho (2021) „*charakteristický tím, že stát vyznává svobodu jednotlivce, a proto se zcela minimálně snaží dotovat, regulovat anebo jinak zabezpečovat důchodové a sociální dávky.*“ Dle Vostatka (2015) lze rozlišovat klasický a moderní liberální model, přičemž klasický zásadně odmítá povinné penzijní systémy či veřejné nepřímé dotace penzí s výjimečnými případy sociální pomoci. Moderní model pak na druhou stranu již veřejné penze financované z daní akceptuje.

Jsou tak konstruované takzvané penze rovné a testované, kdy obě dvě zmíněné jsou financovány ze státního rozpočtu bez souběžné existence jakýchkoli příspěvků na důchodové zabezpečení. Penze rovná odpovídá stejné výši dávků pro všechny rezidenty daného státu a testovaná penze odpovídá dávce se zohledněním příjmů i majetku. Liberální model byl v minulosti uplatňován například v Dánsku, Austrálii či Irsku. V dnešní době není v čisté podobě v členských zemích Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj již uplatňován.

Naopak **konzervativní model** je založen na povinném a selektivním důchodovém zabezpečení a pojistné je stanoveno jako procento z příjmu. Důchod je poté tvořen základní a procentní částí (Kaše, 2021). Vostatek (2015) dodává vznik velkých rozdílů v zabezpečení jednotlivých sociálních skupin, kdy každá sociální skupina má svůj systém sociálního zabezpečení. Z historie můžeme zmínit například dělnické či úřednické důchodové pojištění.

Sociálně demokratický model přichází s příspěvkem ze strany zaměstnavatele a zároveň stát hraje aktivní roli při poskytování důchodového zabezpečení. Můžeme ho dále dělit na klasický model s rovným důchodem a později na moderní sociálně-demokratický model, který přichází s kombinací dvou penzijních pilířů:

- *sociální pilíř* – rovný důchod či penze testovaná na penzijní příjem, financováno z daní,
- *pilíř plně závislý na výdělku* – univerzální sociální pojištění, kdy je pojistné placeno zaměstnavateli.

Kromě základního důchodu může být umožněno nebo podporováno i soukromé penzijní spoření (Vostatek, 2015).

Nejnovějším z výše zmíněných modelů, jak sám název vypovídá, je takzvaný **Neoliberální model** a vychází z přesvědčení, že soukromá aktivita je efektivnější než

státní intervence. Je založen na bázi dobrovolnosti a odmítá příspěvky placené zaměstnavateli. Veřejný sektor participuje jen v oblastech solidární penze. V souvislosti s neoliberálním modelem navrhla Světová banka schéma ve formě tří pilířů, kdy I. pilíř představuje sociální penzi, II. pilíř představuje povinnou soukromou penzi nebo spoření a III. pilíř představuje dobrovolnou soukromou penzi (Kaše, 2021).

1.4 Český důchodový systém

Od roku 1993 se v České republice vystříдалo 16 vlád a během tohoto času byly provedeny větší i menší úpravy důchodového systému v reakci na demografické změny, zvyšující se stáří populace a ekonomické tlaky. Došlo k úpravám věku odchodu do důchodu, výpočtu důchodů a dalším úpravám v rámci systému.

Jednou z nejvýznamnějších v novodobé historii byla **Malá důchodová reforma**, která (mimo dalších změn) zvyšovala penzi lidem s vyššími příjmy a **Velká důchodová reforma**, kdy byl zaveden druhý důchodový pilíř.

Velká důchodová reforma z roku 2013 za vlády premiéra Petra Nečase je známá jako „*největší reforma penzí od roku 1989*“. V rámci této reformy byl od 1. ledna roku 2013 zaveden nový druhý, dobrovolný, příspěvkově definovaný pilíř penzijního systému, který umožnil převést občanům 3 % (z hrubé mzdy) jejich sociálních odvodů na soukromé spoření za předpokladu, že k tomu přidají další 2 % ze své čisté mzdy. Tento fakt znamenal, že zaměstnanec, který se rozhodl na dobrovolné účasti ve druhém pilíři, navýšil tak své celkové odvody o 2 %, z původních 28 % v případě účasti jen na prvním pilíři. Účastník si po vstupu do druhého pilíře mohl vybrat investiční strategii dle míry rizika a složení investičního portfolia a třemi možnými způsoby výplaty penze po dosažení věku odchodu do důchodu (Vláda ČR, 2013).

Fungování druhého pilíře nemělo dlouhého trvání, pilíř byl na konci roku 2015, za doby vlády premiéra Bohuslava Sobotky, zrušen a český důchodový systém se tak dodnes skládá ze dvou pilířů, přičemž druhý pilíř byl po svém zániku fakticky nahrazen třetím pilířem.

Dnes má český důchodový systém dva pilíře:

První pilíř neboli tzv. důchodové pojištění je při splnění určitých podmínek povinné pro každého občana a podle zákona jednotné pro všechny pojištěnce (zaměstnance, osoby

samostatně výdělečně činné, členy družstev a další). Zaměstnanci odvádí 6,5 % a zaměstnavatel 21,5 %. OSVČ odvádí celou částku samy. Délka povinné účasti na důchodovém pojištění je v současné chvíli minimálně 35 let a hranice odchodu do důchodu stanovena na 65 let (Finex, 2021).

Druhý pilíř neboli tzv. doplňkové penzijní spoření, má podobu osobních úspor a investic a jde o kombinaci spoření, investování a státní podpory.

V České republice je aktuálně pro financování důchodového systému uplatňován systém PAYGO a starobní důchod, tedy jedna ze tří dávek důchodového pojištění, se skládá ze dvou částí – základní a procentní výměry. Základní výměra je stanovena pevnou částkou a v roce 2024 činí 4 400 Kč měsíčně (10 % průměrné mzdy v ČR), a procentní výměra se stanoví individuálně procentní sazbou z výpočtového základu podle získané doby pojištění (ČSSZ, 2024a).

Nejaktuálnější aktivitou na poli důchodů v České republice zabývající se i jejich reformou je uskupení *Komise pro spravedlivé důchody*. Komise byla představena veřejnosti v lednu 2019 a byla vytvořena na základě Programového prohlášení tehdejší vlády pod gescí Ministerstva práce a sociálních věcí. Komise má 43 členů tvořených z jmenovaných zástupců Poslanecké sněmovny, Senátu, odborů, univerzit, neziskových organizací a zaměstnavatelů. „*Musíme upustit od letité praxe, kdy jedni tvoří a druzí boří. K tomu je potřeba, aby byla nad podobou budoucího důchodového systému vedena diskuse napříč politickým spektrem, opřena o názory odborníků*“ (Maláčová – tisková zpráva MPSV, 2019a). Hlavním zaměřením komise je odstranění nespravedlností a nerovností v současném důchodovém systému, konkrétně na rozdíly v důchodech mužů a žen, dřívější odchod do důchodu u fyzicky náročných profesí a samozřejmě hledání finančních zdrojů pro zabezpečení a udržitelnost důchodového systému.

1.4.1 Nárok na starobní důchod

Pro získání starobního důchodu v České republice je nutné splnit dvě podmínky, a to získat potřebnou dobu pojištění a dosáhnout stanoveného věku. Nejnověji stanoven nejvyšší důchodový věk v České republice činní 65 let a je platný pro všechny osoby narozené po roce 1971, byl stanoven 1. 1. 2018 a upravuje ho zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Podrobněji, včetně podmínek odchodu do důchodu pro osoby narozené před rokem 1971, zobrazuje důchodový věk *Tabulka č. 1*.

Tabulka č. 1 - Důchodový věk v České republice

Rok narození	Důchodový věk					
	muži	ženy s počtem vychovaných dětí				
		0	1	2	4	5 a více
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+10m	62r+8m	61r+2m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	63r+2m	61r+8m	60r+2m	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+2m
1961	64r+4m	64r+4m	64r+2m	62r+8m	61r+2m	59r+8m
1962	64r+6m	64r+6m	64r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+2m
1963	64r+8m	64r+8m	64r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m
1964	64r+10m	64r+10m	64r+10m	64r+2m	62r+8m	61r+2m
1965	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m	61r+8m
1966	65r	65r	65r	65r	63r+8m	62r+2m
1967	65r	65r	65r	65r	64r+2m	62r+8m
1968	65r	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m
1969	65r	65r	65r	65r	65r	63r+8m
1970	65r	65r	65r	65r	65r	64r+2m
1971	65r	65r	65r	65r	65r	64r+8m

Zdroj: ČSSZ (2024b), upraveno

Druhou podmínkou odchodu do důchodu je, jak již bylo zmíněno, potřebná doba účasti na pojištění, která v současné době činí podle ust. § 29 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění 35 let a podrobně, včetně změn v letech, ji zobrazuje níže uvedená Tabulka č. 2.

Tabulka č. 2 - Potřebná doba pojištění pro nároku na starobní důchod

<i>dosažení důchodového věku</i>	<i>potřebná doba pojištění činí</i>	<i>dosažení důchodového věku</i>	<i>potřebná doba pojištění činí</i>
před rokem 2010	25 let	v roce 2015	31 let
v roce 2010	26 let	v roce 2016	32 let
v roce 2011	27 let	v roce 2017	33 let
v roce 2012	28 let	v roce 2018	34 let
v roce 2013	29 let	po roce 2018	35 let
v roce 2014	30 let		

Zdroj: ČSSZ (2024b), upraveno

„Pro zjištění, kolik činí potřebná doba pojištění, je rozhodující výhradně rok dosažení důchodového věku. Pojištěnci, který ke dni dosažení důchodového věku nezískal potřebnou dobu pojištění, nemůže být starobní důchod k tomuto dni přiznán. K přiznání důchodu může případně dojít až následně od pozdějšího data, ke kterému již potřebnou dobu pojištění získal.“ (ČSSZ, 2024b)

Samotnou výši důchodu ovlivňují především dvě skutečnosti: délka doby důchodového pojištění a výše výdělků dosažených v rozhodném období. Za každý celý rok důchodového pojištění (do doby, než vznikne nárok na důchod) náleží účastníkovi na důchodovém pojištění 1,5 % výpočtového základu. Pokud již vznikl nárok na důchod, ale výdělečná činnost dále pokračuje a není podána žádost o důchod, navyšuje se důchod o 1,5 % za každých 90 kalendářních dnů výdělečné činnosti. Nároky z českého důchodového pojištění jsou podmíněny předchozí účastí v českém důchodovém systému, která se obvykle odvozuje od výkonu výdělečné činnosti na území ČR anebo od jiné relevantní vazby na český sociální systém (MPSV, 2023).

2 Demografický vývoj

Až do padesátých let 20. století umírali lidé předčasně. Za posledních sto roků se střední délka života téměř zdvojnásobila, což představuje jeden z největších úspěchů lidstva a vědy vůbec. Délka lidského života se nyní začíná přibližovat jeho biologické hranici a pravděpodobnost dožití se vysokého věku přestává být výjimečným jevem, ale stává se naopak normální a masovou záležitostí (Weber, 2018).

Změna ve věkové struktuře populace se označuje jako demografické stárnutí, kdy za starou populaci lze považovat tu, kde podíl osob ve věkové kategorii 65 let a více přesáhne 7 %. Celosvětově roste populace ve věku 65 a více let rychleji než všechny ostatní věkové skupiny, prakticky každá země na světě zažívá nárůst počtu a podílu starších osob v populaci, a tak se začínáme stále častěji setkávat s označením stárnutí populace jako se společensky nejvýznamnější transformací 21. století s důsledky pro téměř všechny sektory společnosti (United Nations, 2019).

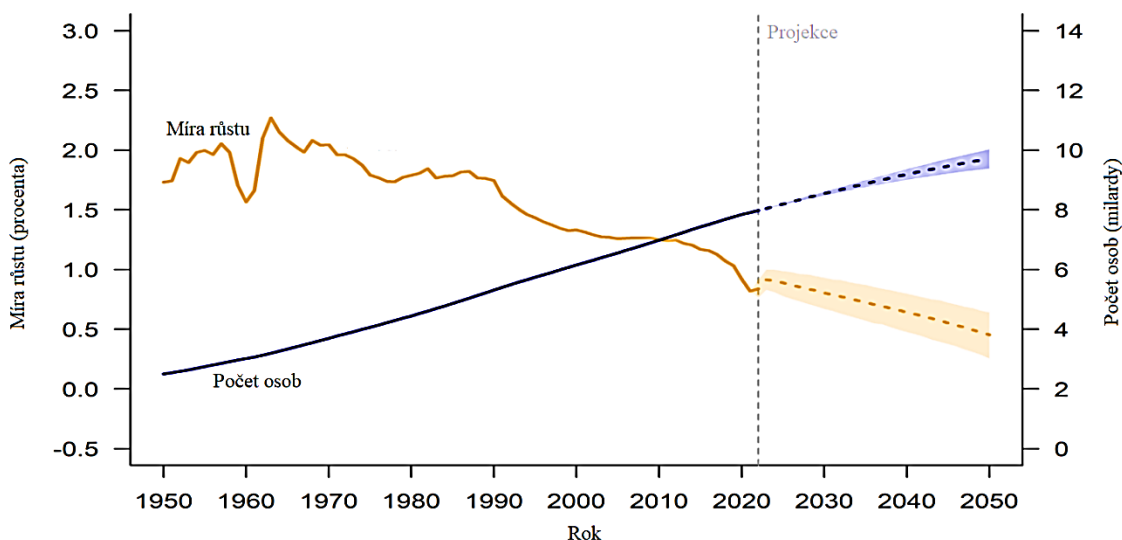
2.1 Velikost světové populace

Demografické faktory ovlivňující růst populace souvisí s budoucími změnami a interakcemi čtyř demografických procesů: *plodností, délkou života, migrací a hybností*. Analýza dat ukazuje, že plodnost jakožto jeden z faktorů je nejvlivnější složkou způsobující rozdíly v růstových trajektoriích populací (Kaše, 2021).

Podle údajů z World Population Prospects: the 2022 Revision je dnes světová populace více než třikrát větší než v polovině dvacátého století a v polovině listopadu roku 2022 dosáhla globální lidská populace počtu 8 miliard z odhadovaných 2,5 miliard lidí v roce 1950 (United Nations, 2022).

Vývoj velikosti globální populace zobrazuje graf na *Obrázku č.1*. Nejvyšší nárůst světové populace byl doposud zaznamenán mezi lety 1962-1965, kdy rostla v průměru o 2,1 % ročně. Od té doby se tempo růstu populace zpomalilo o více než polovinu v důsledku snížené úrovně porodnosti. V roce 2020, a poprvé od roku 1950, kleslo tempo růstu populace pod 1 % ročně a předpokládá se, že v příštích několika desetiletích bude nadále zpomalovat (United Nations, 2022).

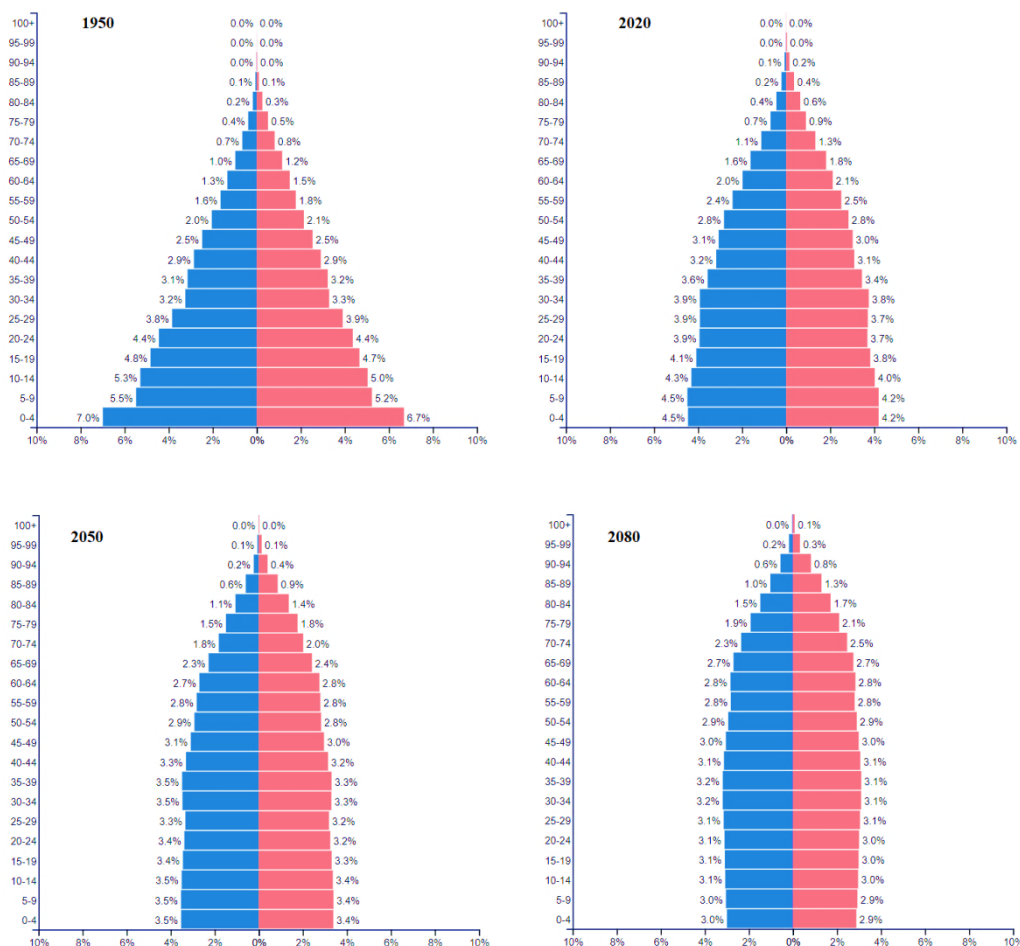
Obrázek č. 1 - Velikost globální populace a roční tempo růstu, 1950–2022 a odhady

Zdroj: United Nations (2022), upraveno

Úrovně plodnosti (průměrný počet porodů na ženu za celý život) všeobecně celosvětově klesají. V roce 2021 činila průměrná celosvětová míra plodnosti 2,3 porodu na ženu, což je pokles z přibližně 5 porodů na ženu v polovině dvacátého století. Podle předpokladů o budoucí plodnosti se s pravděpodobností 95 % očekává, že se celosvětová úhrnná plodnost v roce 2050 bude pohybovat mezi 1,88 a 2,42 porody na ženu. Při pohledu na problematiku porodnosti hlouběji je zřejmé, že se v roce 2021 se porodů na celém světě odehrálo ve dvou nejlidnatějších regionech střední a jižní Asie (28 % celosvětových porodů), ve východní a jihovýchodní Asii (18 %) a v subsaharské Africe, regionu s nejvyšší úrovní porodnosti, (29 %). Naopak většina zemí v Evropě a Severní Americe, stejně jako v Austrálii a na Novém Zélandu, zažívá od konce 70. let 20. století trvale nízkou úroveň porodnosti, přičemž v několika zemích klesla alespoň dočasně pod 1,4 porodu na ženu. Celosvětová populace by mohla v roce 2030 vzrůst na přibližně 8,5 miliardy a v roce 2050 dosáhnout 9,7 miliardy – z těchto odhadovaných necelých 2 miliard lidí, o které se do roku 2050 zvýší počet obyvatel je předpoklad, že 52 % bude připadat na obyvatele Afriky a 25 % a obyvatele střední a jižní Asie (United Nations, 2022).

Obrázek č. 2 - Světová populace podle věku a pohlaví (1950, 2020, 2050, 2080)

Zdroj: Population Pyramids of the World from 1950 to 2100

Obrázek č. 2 prezentuje věkové pyramidy z let 1950 a 2020 a zároveň predikce věkových pyramid pro roky 2050 a 2080. Již z prvního pohledu je viditelná změna ve věkové struktuře, kdy čistě progresivní tvar pyramidy z let 1950, charakteristický vysokou plodností a významně nižší nadějí na dožití, střídá stacionární typ v letech 2020 až 2050, charakteristický plynulým doplňováním reprodukční skupiny nově narozenými dětmi. Věková pyramida pro rok 2080 již získává podobu ustupujícího typu pyramidy, kdy při klesající porodnosti nově narozené děti nestačí nahrazovat reprodukční skupinu, a přitom se naděje na dožití stále zvyšuje a populace tak stárne.

Jacques Légaré (2015) komentuje fenomén stárnutí populace jako: „Moderní jev, který nevyhnutelně přináší demografické a socioekonomické důsledky. Váha starých lidí v populaci bude stále větší než když předtím, což přinese náklady na zdravotní péči a důchody, jejichž financování je pro mnohé problémem. V zemích, které nemají

systemy sociálního zabezpečení, budou muset být zřízeny inovativní systémy a v těch, které to dělají, budou vyžadovány hloubkové reformy.“

2.2 Vývoj a současný stav populace v ČR

Populace se dělí dle ekonomické aktivity na *předproduktivní věk* – ekonomicky neaktivní ve věku 0–14 let, *produktivní věk* – ekonomicky aktivní obyvatelstvo 15-64 let a *poproduktivní věk* – ekonomicky neaktivní obyvatelstvo ve věku 65 let a více (Tafala, 2019).

Česká republika se stejně jako většina evropských států potýká s demografickým stárnutím obyvatelstva. Z dat Českého statistického úřadu vyplývá, že v roce 2020 tvořila předproduktivní složka populace 16,1 % všech obyvatel, produktivní složka 63,8 % a poproduktivní 20,2 % (Evropská komise, 2023).

Konkrétní data podílu věkových skupin k celkovému počtu obyvatel zobrazuje *Tabulka č.3*, kdy stěžejní jsou data pro věkovou skupinu 65 a více let. Je-li bráno v potaz již dříve jmenované kritérium pro hodnocení stáří populace, lze konstatovat, že česká populace byla stará již v roce 1950 a starých stále přibývá. Demografické stárnutí v ČR potvrzuje i Kaše (2021) či Štyglerová (2018), vedoucí oddělení demografické statistiky ČSÚ.

Tabulka č. 3 - Podíl věkové skupiny k množství obyvatel v letech v %, 1950–2020

Rok	Počet obyvatel	Podíl věkové skupiny (%)		
		0–14 let	15–64 let	65+ let
1950	8 978 854	24,5	67,0	8,5
1955	9 405 047	26,3	64,8	8,9
1960	9 566 172	25,5	65,0	9,5
1965	9 802 287	22,9	66,3	10,8
1970	9 809 667	21,2	66,6	12,2
1975	10 093 551	22,3	64,5	13,2
1980	10 292 717	23,5	63,2	13,3
1985	10 340 335	23,3	64,8	11,9
1990	10 364 124	21,2	66,3	12,6
1995	10 321 344	18,3	68,4	13,3
2000	10 266 546	16,2	69,9	13,9
2005	10 251 079	14,6	71,1	14,2
2010	10 532 770	14,4	70,1	15,5
2015	10 553 843	15,4	66,3	18,3
2020	10 701 777	16,1	63,8	20,2

Zdroj: ČSÚ (2023a)

Zajímavý vhlad do problematiky věkového rozložení v České republice přináší data z *Tabulky č.4*, ve které lze sledovat meziroční změnu v jednotlivých skupinách, rozděleno dle věku, sledovány jsou roky 2000 až 2022.

Tabulka č. 4 - Změny ve složení obyvatelstva dle věku v letech 2000–2022

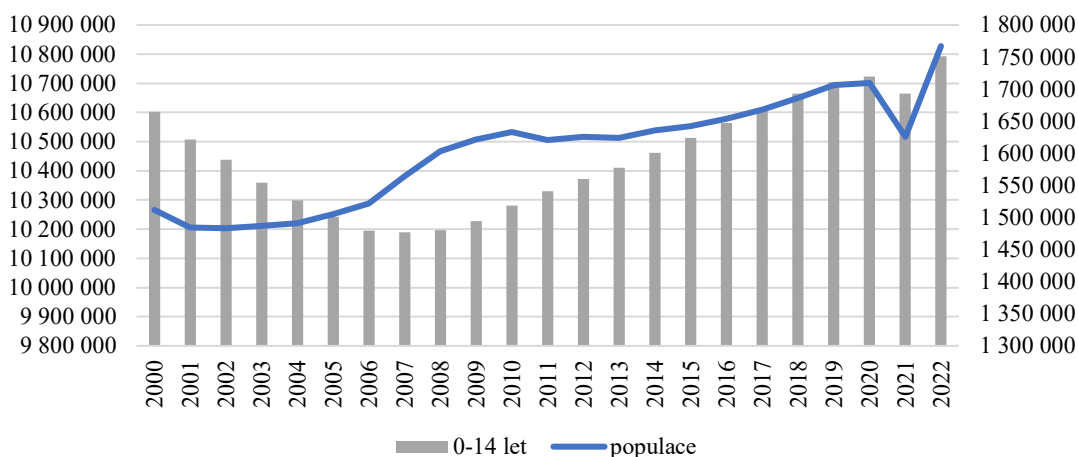
rok	Počet obyvatel - celkem	v tom ve věku		% Δ celkem	15-64 let	% Δ meziroční	% Δ celkem	65 a více let	% Δ meziroční	% Δ celkem
		0-14 let	% Δ meziroční							
2022	10 827 529	1 750 808	3,39 %	5,9 %	6 868 872	3,23 %	-4,3 %	2 207 849	1,79 %	55,1 %
2021	10 516 707	1 693 408	-1,53 %		6 654 190	-2,48 %		2 169 109	0,50 %	
2020	10 701 777	1 719 741	0,56 %		6 823 714	-0,41 %		2 158 322	1,25 %	
2019	10 693 939	1 710 202	1,01 %		6 852 107	-0,26 %		2 131 630	2,16 %	
2018	10 649 800	1 693 060	1,34 %		6 870 123	-0,42 %		2 086 617	2,28 %	
2017	10 610 055	1 670 677	1,42 %		6 899 195	-0,63 %		2 040 183	2,58 %	
2016	10 578 820	1 647 275	1,45 %		6 942 623	-0,79 %		1 988 922	2,92 %	
2015	10 553 843	1 623 716	1,42 %		6 997 715	-0,84 %		1 932 412	2,77 %	
2014	10 538 275	1 601 045	1,50 %		7 056 824	-0,74 %		1 880 406	3,01 %	
2013	10 512 419	1 577 455	1,10 %		7 109 420	-1,10 %		1 825 544	3,28 %	
2012	10 516 125	1 560 296	1,24 %		7 188 211	-1,03 %		1 767 618	3,89 %	
2011	10 505 445	1 541 241	1,52 %		7 262 768	-1,57 %		1 701 436	4,01 %	
2010	10 532 770	1 518 142	1,59 %		7 378 802	-0,47 %		1 635 826	2,31 %	
2009	10 506 813	1 494 370	0,97 %		7 413 560	-0,24 %		1 598 883	2,75 %	
2008	10 467 542	1 480 007	0,21 %		7 431 383	0,54 %		1 556 152	2,86 %	
2007	10 381 130	1 476 923	-0,18 %		7 391 373	0,90 %		1 512 834	2,05 %	
2006	10 287 189	1 479 514	-1,45 %		7 325 238	0,44 %		1 482 437	1,79 %	
2005	10 251 079	1 501 331	-1,68 %		7 293 357	0,47 %		1 456 391	1,52 %	
2004	10 220 577	1 526 946	-1,77 %		7 259 001	0,35 %		1 434 630	0,80 %	
2003	10 211 455	1 554 475	-2,22 %		7 233 788	0,53 %		1 423 192	0,37 %	
2002	10 203 269	1 589 766	-1,98 %		7 195 541	0,36 %		1 417 962	0,24 %	
2001	10 206 436	1 621 862	-2,56 %		7 170 017	-0,13 %		1 414 557	-0,59 %	
2000	10 266 546	1 664 434		7 179 109		1 423 003				

Zdroj: ČSÚ (2023a)

V roce 2022 dosáhl počet obyvatel České republiky hranice 10,8 milionů osob. Za posledních 22 let došlo k nárůstu počtu obyvatel o necelých 600 tisíc, ovšem vývoj počtu osob v ekonomicky aktivním věku se od celkového vývoje populace odlišoval. Zatímco počet obyvatel v České republice jako celku rostl, počet osob v ekonomicky aktivním věku ve skupině 15-64 let za sledované roky klesal.

Ve věkové skupině 0 až 14 let došlo k nárůstu v absolutních číslech z 1,664 milionu osob v roce 2000 na 1,750 milionu v roce 2022 a meziroční změna evokuje, že v posledních 14 letech je trend rostoucí a svého maxima dosáhla skupina v roce 2022. Vývoj věkové skupiny 0–14 let graficky reprezentuje *Obrázek č. 3*.

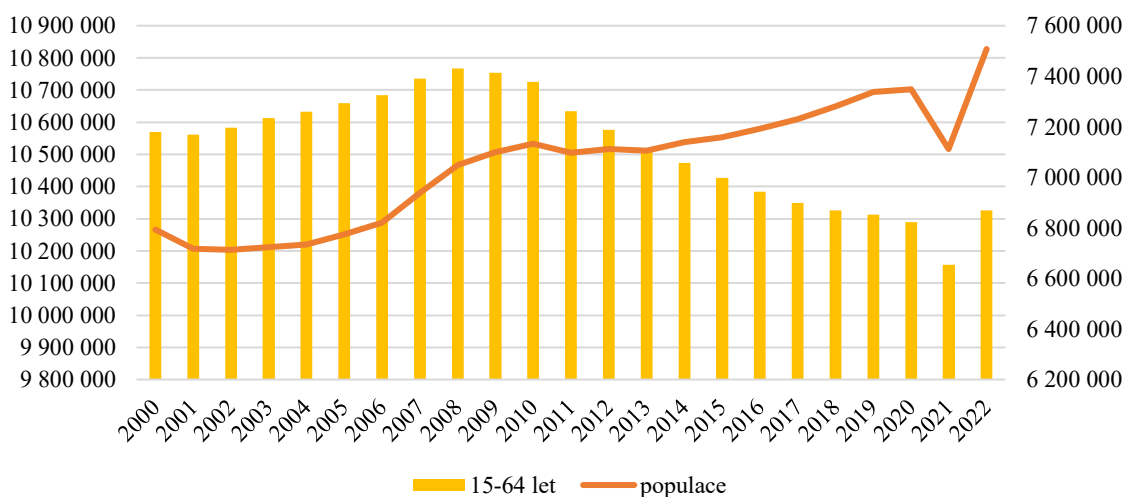
Obrázek č. 3 - Vývoj počtu obyvatel ČR ve srovnání s obyvateli ve věku 0-14 let

Zdroj: ČSÚ (2023a)

Ve věkové skupině 15–64 let lze naopak sledovat pokles v absolutních číslech, a to ze 7,179 milionu produktivních v roce 2000 na 6,868 milionu v roce 2022, trend je v posledních 13 letech klesající a svého maxima dosáhla produktivní skupina obyvatel v roce 2008. Vývoj věkové skupiny 15–64 let graficky reprezentuje *Obrázek č. 4*.

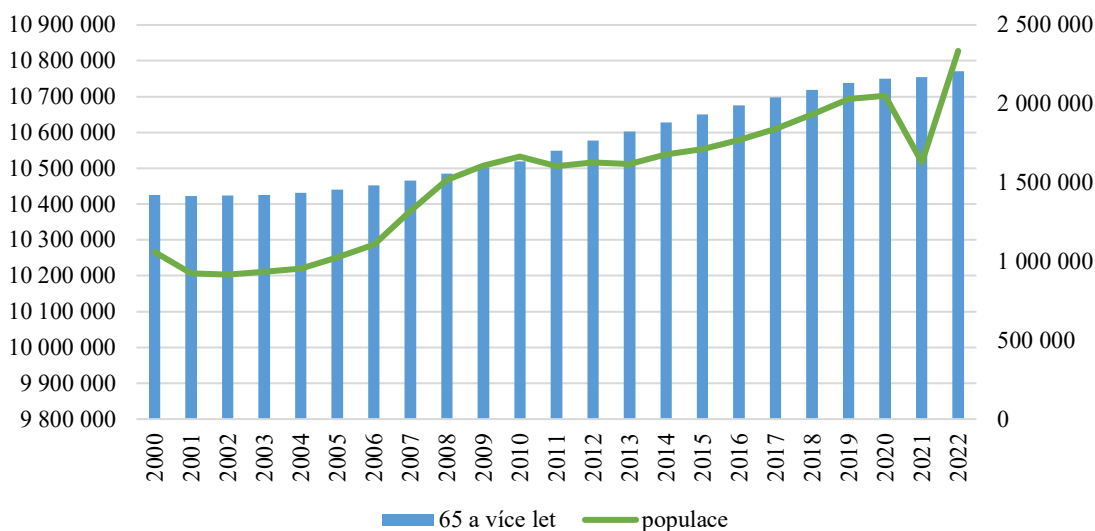
Obrázek č. 4 - Vývoj počtu obyvatel ČR ve srovnání s obyvateli ve věku 15-64 let

Zdroj: ČSÚ (2023a)

Nejzajímavější v souvislosti se stárnutím populace jsou data skupiny 65 let a více, kdy téměř ve všech sledovaných letech lze pozorovat nárůst a absolutní počty se změnilly z 1,424 milionu osob v roce 2000 na 2,2017 milionu v roce 2022. Vývoj věkové skupiny 65 let a více graficky reprezentuje *Obrázek č. 5*.

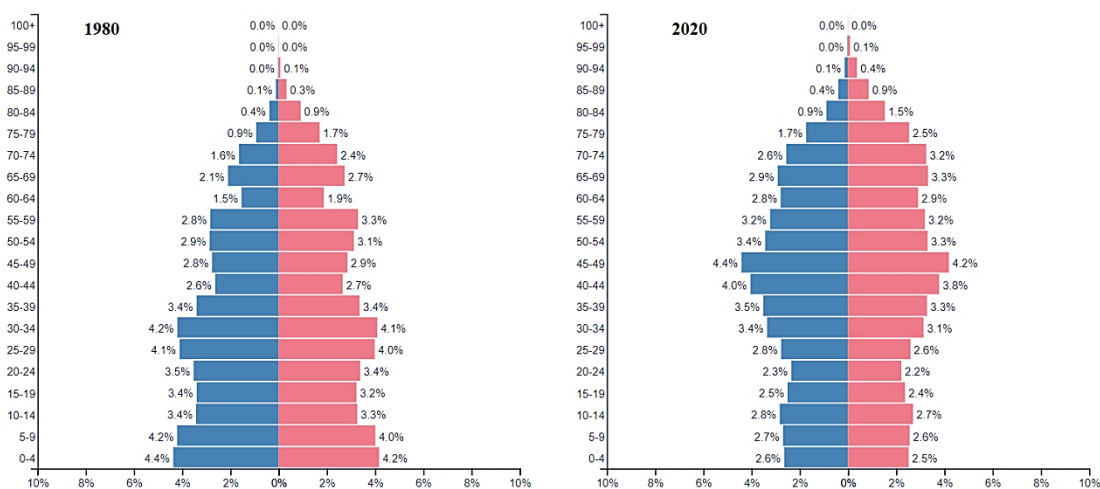
Obrázek č. 5 - Vývoj počtu obyvatel ČR ve srovnání s obyvateli ve věku 65 a více let

Zdroj: ČSÚ (2023a)

Pomocí demografické mapy tuto skutečnost zobrazuje *Obrázek č. 6*. Rok 1980 je označován jako velmi silné období z hlediska počtu nově narozených dětí, často přezdívané jako generace Husákových dětí a lidé narození v letech 1971 až 1980 tak představují nejpočetnější demografickou skupinu vůbec. Z grafického vyjádření mezi lety 1980 a 2020 je patrné, že populace ČR zestárla zezdola i shora, tedy v důsledku prodlužování délky života a v důsledku poklesu porodnosti.

Obrázek č. 6 - Vývoj věkové struktury obyvatel v České republice v letech 1980 a 2020

Zdroj: Population Pyramids of the World from 1950 to 2100

Kaše (2021) komentuje českou stárnoucí populaci takto: „Rostoucí věk dožití na straně jedné a snižující se počet narozených dětí na straně druhé vede ke zvyšujícímu se tlaku na finanční zabezpečení každého důchodového systému.“

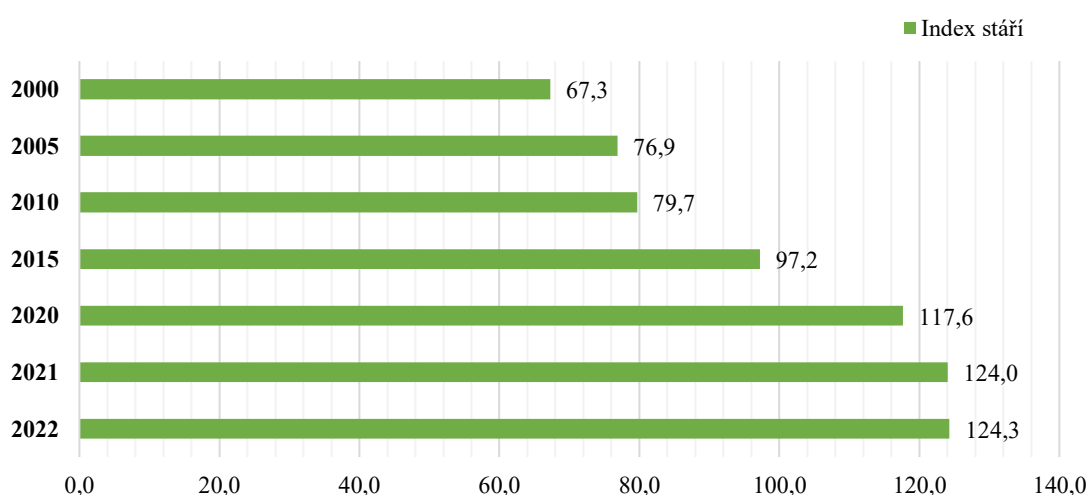
2.3 Index stáří

Index stáří je používán k charakteristice věkové struktury obyvatelstva a vyjadřuje počet obyvatel ve věku 65 a více na 100 osob ve věku 0–14 let na stejném území a ve stejném časovém období. Do počtu obyvatel jsou započítány všechny osoby, které mají na území trvalé bydliště, a to bez ohledu na jejich státní občanství (ČSÚ, 2023b).

$$\text{index stáří} = \frac{\text{počet obyvatel ve věku 65 a více}}{\text{počet obyvatel ve věku 0 – 14 let}} \times 100$$

Index je vypočítán jako podíl počtu obyvatel ve věku 65 a více let a počtu obyvatel ve věku 0–14 let. Pro přepočet na 100 osob ve věku 0-14 let se tento podíl násobí 100 a metodika je mezinárodně porovnatelná (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2024).

Obrázek č. 7 - Index stáří, ČR

Zdroj: ČSÚ (2023b)

Z Obrázku č. 7 je patrné, že index stáří vzrostl za posledních 22 let dvojnásobně, což lze považovat za dostatečné potvrzení negativního vývoje věkového rozložení populace.

3 Stárnutí populace v souvislosti s fiskálními dopady

Stárnutí populace má významné fiskální dopady, které mají značný vliv na ekonomiku a sociální politiku země. Mezi hlavní fiskální dopady spojené se stárnutím populace lze zařadit nárůst nákladů na chod důchodového systému a snížení pracovní síly a produktivity.

3.1 Fiskální udržitelnost

V literatuře byly navrženy různé definice fiskální udržitelnosti. Buiter (2003) nabízí definici „*Fiskálně-finančně-měnový program státu je udržitelný, pokud jeho realizace neohrozí solventnost nyní ani v budoucnu.*“

Krejdl (2006) nazývá fiskální ekonomiku udržitelnou „*pokud se současná hodnota budoucích primárních zisků rovná současné úrovni dluhu.*“

Evropská komise (2021) ve svém tematickém přehledu definuje udržitelnost veřejných financí jako „*schopnost vlády zachovat v dlouhodobém horizontu své současné výdajové, daňové a jiné související politiky, aniž by byla ohrožena její solventnost nebo aniž by došlo k neplnění některých jejích závazků či přislíbených výdajů.*“

Při hodnocení fiskální udržitelnosti je nezbytné věnovat patřičnou pozornost současnému i případnému budoucímu objemu neuhrazeného veřejného dluhu. Dle Národní rozpočtové rady (2023a) je pro dlouhodobou udržitelnost veřejných financí důležitá dlouhodobá rovnováha mezi příjmy a výdaji. Schodky se přelévají do veřejného dluhu a platí, že čím vyšší je dluh, tím vyšší je i částka, kterou stát musí vynaložit na zaplacení úroků z tohoto dluhu. Mimo to, i úroková sazba, za kterou si stát půjčuje je proměnlivá a při vysokém zadlužení má tendenci růst, neboť investoři vyžadují rizikovou přírážku. Důležitým faktorem je i mandatorita financování dluhu, tedy zákonný povinný výdaj, který má přednost i právě před výdaji na důchodové pojištění. Nadměrné zadlužování zatěžuje veřejné rozpočty, neboť státu nezbývají prostředky na jiné výdaje a stát si na ně pak opět musí půjčovat, což je samozřejmě dlouhodobě neudržitelné.

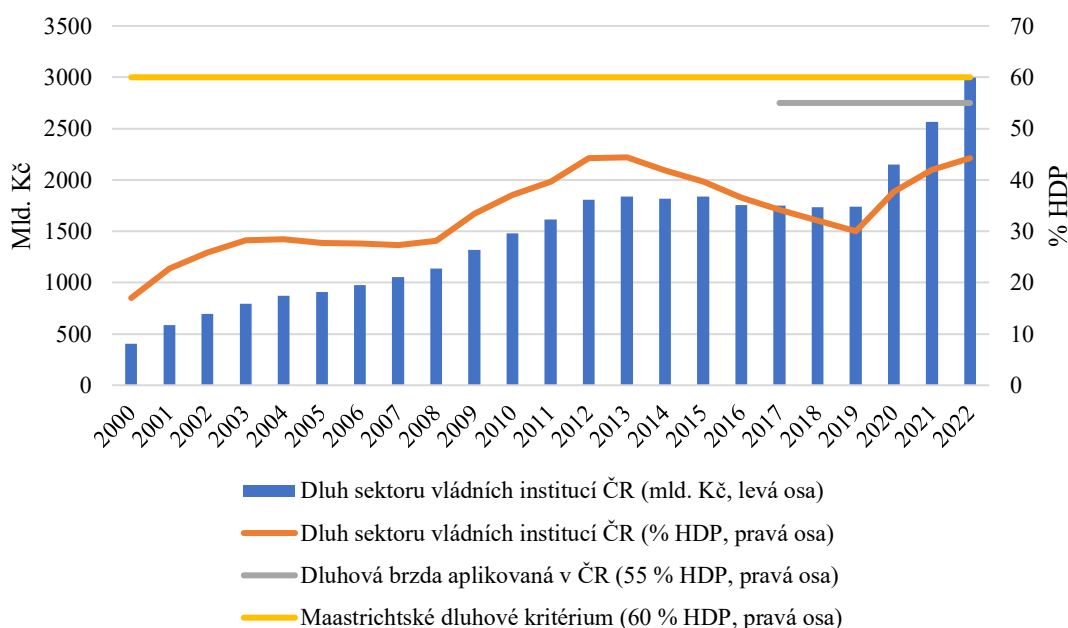
S výše uvedeným souvisí poměr dluhu vůči hrubému domácímu produktu, kdy tento poměr na rozdíl od absolutní výše dluhu srovnává dluh s velikostí ekonomiky.

S důležitostí vývoje poměru dluhu k HDP, než sledování dluhu v absolutních hodnotách souhlasí i Krejdl (2006) „Je vhodné uvádět dluh na poměry HDP, protože ekonomiky v průběhu času expandují a v důsledku toho se zvyšuje schopnost vlády splácet svůj dluh.“

NRR (2023a) upozorňuje i na důležitost dynamiky dluhu – tedy výrazný růst zadlužení a nedostatečná plánovaná fiskální konsolidace.

„Veřejný dluh České republiky v roce 2022 dosahoval 44,2 % HDP. Česko se tak i nadále řadí mezi méně zadlužené země Evropské Unie. Nicméně problémem je tempo zvyšování dluhu – zatímco v roce 2021 bylo šestou nejméně zadluženou zemí v EU, v roce 2022 je osmou nejméně zadluženou zemí v EU.“ (EUROSTAT, 2023a)

Obrázek č. 8 - Veřejný dluh 2000-2022 v Mld. Kč, % poměr dluhu k HDP

Zdroj: NRR (2023a)

Na grafu na Obrázku č. 8 je znázorněn veřejný dluh ČR mezi lety 2000 až 2022. Obrázek dále zobrazuje limit 55 % HDP neboli Dluhovou brzdu a limit 60 % HDP dle Maastrichtského dluhového kritéria. Dluhová brzda je jedním z výdajových pravidel a je definována dle zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti (č. 23/2017 Sb.). Pokud dluh sektoru veřejných institucí dosáhne 55 % nominálního hrubého domácího produktu, aktivují se na základě tohoto zákona opatření vedoucí k dlouhodobě udržitelnému stavu veřejných financí. Hodnota 60 % je stanovená ze strany EU jako

limit pro udržitelné veřejné finance, a k roku 2021 ji výrazně překračovala zhruba polovina zemí EU (EUROSTAT, 2021).

3.2 Státní rozpočet v kontextu důchodového pojištění

System důchodového pojištění, tzn. jeho příjmy i výdaje, jsou součástí hospodaření největšího veřejného rozpočtu – státního rozpočtu. Příjmy i výdaje jsou sledovány odděleně na měsíční bázi. Největšími příjmovými položkami českého státního rozpočtu jsou pojistné na sociální zabezpečení a daně, největšími výdajovými položkami pak sociální dávky, především důchody (NRR, 2023a).

Tabulka č. 5 - Příjmy a výdaje systému důchodového pojištění

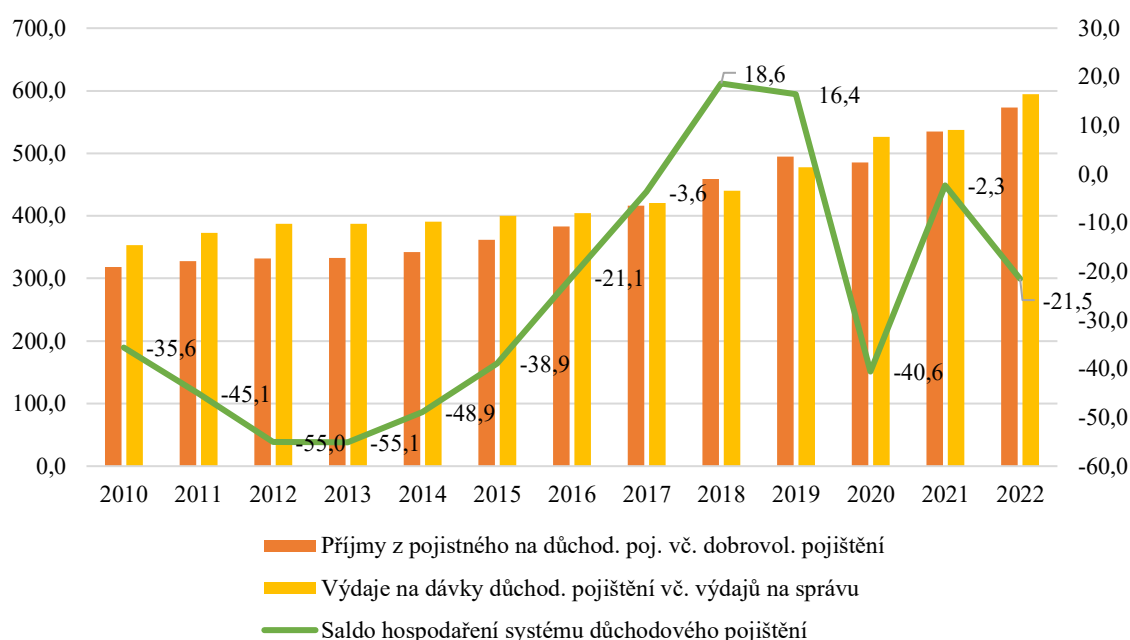
Příjmy				
	Sazby sociálního pojištění (% vyměřovacího základu)			
		zaměstnanci	zaměstnavatelé	OSVČ
pojistné na důchodové pojištění	důchodové pojištění	6,50 %	21,50 %	28 %
	nemocenské	0,60 %	2,10 %	-
	příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	-	1,20 %	1,20 %
	pojistné celkem	7,10 %	24,80 %	29,20 %
penále a pokuty připadající na důchodové pojištění				
Výdaje				
dávky na důchodové pojištění	důchody starobní	4.400, - měsíční základní výměra + individuální procentní výměra		
	invalidní			
	pozůstalostní			
správní výdaje				

Zdroj: MFČR (2024), vlastní zpracování

Vyrovnané či přebytkové saldo systému důchodového pojištění značí, že příjmy, které stát z pojistného na důchodové pojištění od zaměstnavatelů, zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných vybere, pokryjí celý objem výdajů na důchody včetně výdajů na jejich správu. Převyšují-li příjmy nad výdaji, jsou důchody vyplaceny tak, jak byly rozpočtovány, přebytek je rozpočtově spotřebován v běžném roce a účetně převeden na Zvláštní účet rezervy důchodového pojištění. Schodek v systému

důchodového pojištění neznamena nedostatek prostředků pro výplatu důchodů, ale vyžaduje financování z jiných zdrojů státního rozpočtu. Dlouhodobý schodek má negativní dopad na rozpočet a vyvolává diskuse o změnách v důchodovém systému. Hospodaření systému též silně ovlivňuje ekonomický cyklus a demografická situace, kde vysoká zaměstnanost a růst platů přináší příjmy, zatímco období stagnace může vést ke schodkům (MFČR, 2024).

Obrázek č. 9 - Vývoj hospodaření systému důchodového pojištění v mld. Kč

Zdroj: MFČR (2024)

Z grafu na Obrázku č. 9 je patrné, že systém důchodového pojištění skončil v přebytku ve sledovaných letech pouze dvakrát, a to v letech 2018 a 2019. Lze tedy konstatovat dlouhodobý schodek, který, jak již bylo řečeno, má negativní dopad na rozpočet a vyvolává diskuse o změnách v důchodovém systému.

Pozorovatelné jsou i výkyvy v jednotlivých letech. Ungerman (2022) vidí situaci ohledně deficitu problematickou z hlediska nevhodně nastavených parametrů a problém výkyvů přiřazuje špatnému hospodaření. I on byl jedním z těch, kteří nejednou přednesli na politické rovině téma oddělení správy výdajů a příjmů od státního rozpočtu pomocí samostatného fondu, což bylo i jedním bodem na programu Vlády roku 2018: „Podstatou (důchodové reformy) bude oddělení důchodového účtu od státního rozpočtu a stanovení jasných finančních vztahů mezi tímto účtem a státním rozpočtem, případně

dalšími zdroji příjmů pro tento účet. Veřejnost bude vědět, kam její sociální odvody směřují a jak jsou využity.“ (Vláda České republiky, 2018).

Naopak bývalý předseda Odborné komise pro důchodovou reformu Martin Potůček (2018) s oddělením důchodového systému od státního rozpočtu nesouhlasí: *„Bylo by dobré si vyjasnit, kolik brát ze sociálního pojistného a kolik z dalších daní, abychom nebrali státní rozpočet jako nástroj, který vždy na důchody něco dá. Oddělení od rozpočtu tak nic neřeší.“*

3.3 Produktivita a změny na trhu práce

Fenomén stárnutí pracovní síly je pojem, kterým se označuje posun ve složení pracovní síly. Stárnutí má makroekonomický dopad dvěma koncepčně odlišnými způsoby:

- a) prostřednictvím vyšší míry závislosti (tj. vyššího podílu důchodců na pracujících),*
- b) prostřednictvím stárnutí pracovní síly.*

3.3.1 Míra závislosti

Stárnutí populace s sebou nese významné důsledky pro trh práce, kdy se náklady na podporu starší generace stále zvyšují, a tím se zvyšuje i ekonomická zátěž pro ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Tuto zátěž demonstruje míra závislosti (Samorodov, 1999).

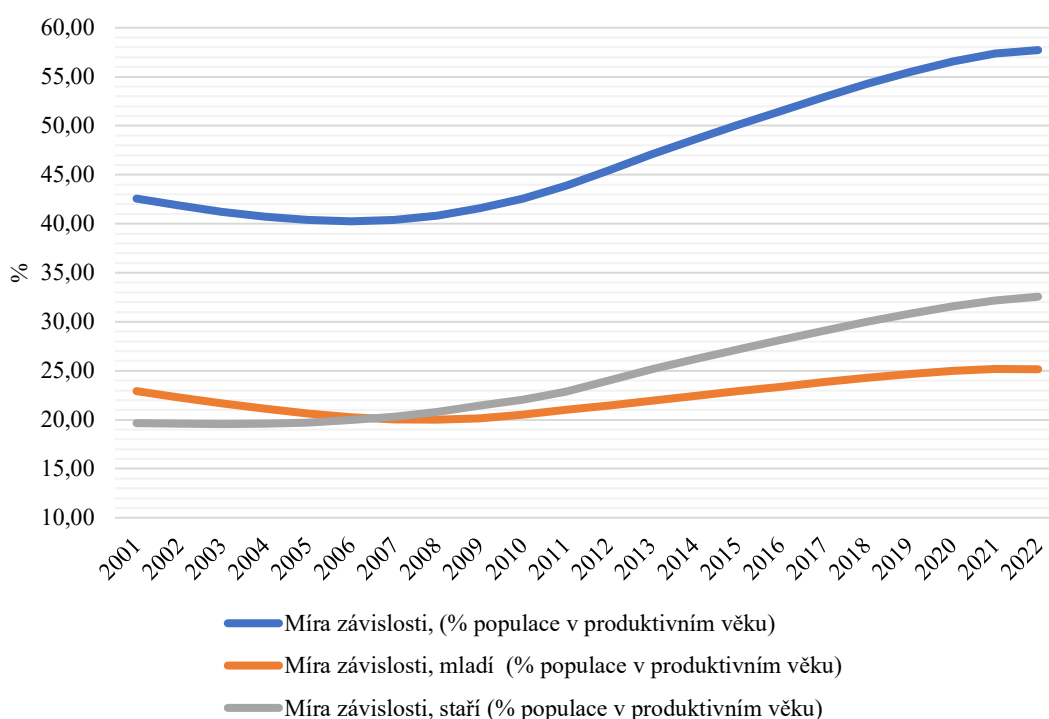
Dle Aiyar & kol. (2016) znamená vyšší míra závislosti mechanicky méně pracovníků, kteří produkují méně výstupu, takže HDP na osobu klesá s vyšším poměrem závislosti vůči mladším.

Míra závislosti vyjadřuje průměrný počet ekonomicky závislého obyvatelstva na 100 ekonomicky produktivních obyvatel pro danou zemi, území nebo zeměpisnou oblast v určitém časovém okamžiku. Tuto míru získáme jako poměr osob v závislých věkových skupinách (osoby do 15 let a 65 let a více) k osobám v ekonomicky produktivní věkové skupině (15–64 let), vyjádřený v procentech (WHO, 2024).

Obrázek č. 10 a Tabulka č. 6 demonstrují míru závislosti v České republice, kdy modrá spojnice zobrazuje celkovou míru závislosti, zatímco šedá a oranžová spojnice zobrazuje konkrétní hodnoty míry závislosti odděleně pro mladší a starší skupinu

obyvatel. Poměr věkové závislosti „mladí“ je poměr mladších závislých osob – lidí mladších 15 let – k populaci v produktivním věku – ve věku 15-64 let. Poměr věkové závislosti „staří“ je poměr starších závislých osob – lidí ve věku 65 let a více – k populaci v produktivním věku – ve věku 15-64 let. Údaje jsou uvedeny jako podíl závislých osob na 100 obyvatel v produktivním věku.

Obrázek č. 10 - Míra závislosti, celkem, mladí, staří (% populace v produktivním věku) - Česko

Tabulka č. 6 – Míra závislosti, celkem, mladí, staří (% populace v produktivním věku)

	2001	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Míra závislosti celkem	42,56	40,38	42,58	50,06	56,56	57,37	57,72
Míra závislosti, mladí	22,90	20,65	20,53	22,92	24,99	25,18	25,16
Míra závislosti, staří	19,65	19,73	22,05	27,14	31,57	32,19	32,56

Zdroj: data The World Bank (2024), vlastní zpracování

Míra závislosti starších osob je v České republice vyšší než průměr OECD, který činí 26,8 % a očekává se, že se míra závislosti se bude i nadále zvyšovat, protože počet ekonomicky neaktivních lidí bude vzrůstat v poměru k těm, kteří jsou ekonomicky aktivní.

3.3.2 Stárnutí pracovní síly

Druhým způsobem, kterým stárnutí obyvatel ovlivňuje makroekonomickou stabilitu je stárnutí pracovní síly, což má přímý dopad na produktivitu práce. V případě, že různé věkové kohorty vykazují rozdílnou produktivitu, změny ve věkovém složení pracovní síly ovlivní průměrný výkon na jednoho pracovníka. Produktivita pracovníka se během jeho pracovní kariéry systematicky mění z důvodů, jako je akumulace zkušeností v průběhu času, znehodnocování znalostí a vliv fyzických a duševních schopností spojených s věkem. Zralá pracovní síla může disponovat vyšší úrovní pracovních zkušeností, což může mít potenciálně pozitivní vliv na produktivitu. Na druhé straně však dovednosti pracovní síly závisí také na zásobě znalostí získaných před vstupem na trh práce nebo v raných fázích kariéry jednotlivce. Tato zásoba dovedností může postupně zastarávat s tím, jak průměrný věk účastníků pracovní síly stoupá, a to s negativními dopady na inovace a produktivitu. Kromě toho, pokud se požadavky na pracovní trh mění v čase, může být pro starší pracovníky náročnější přizpůsobit se (Aiyar & kol., 2016).

„Stárnutí vede nejen ke zvýšení průměrného věku populace, ale vede také k poklesu počtu obyvatel v produktivním věku, protože starší generace jsou nahrazovány méně početnými mladšími kohortami.“ (Carone & kol., 2005)

Zvýšení podílu pracující populace zvyšuje agregátní produkci, spotřebu a investice tím, že dlouhodobě zvyšuje celkovou nabídku práce. Zvyšuje také mzdy a snižuje zátěž vlády v oblasti sociálního zabezpečení. Naopak účinnost fiskální a monetární politiky slábne, když se podíl důchodců zvýší. Se stárnutím populace klesá podíl pracovní síly, což má negativní dopad na ekonomický růst a produktivitu. (Yoshino & Miyamoto, 2017)

Obdobně charakterizuje problematiku stárnutí a produktivity i OECD (2019): *„Rostoucí podíl důchodců znamená, že rostoucí podíl veřejných výdajů musí být přesměrován na výdaje na zdravotnictví a důchody, směrem pryč od investic.“*

Odhady naznačují, že stárnutí pracovní síly by mohlo výrazně zpomalit růst produktivity výrobních faktorů. Na základě demografických projekcí OECD by stárnutí pracovní síly v eurozóně mohlo v letech 2014 až 2035 snížit růst celkové produktivity výrobních faktorů o přibližně 0,2 % každý rok. Tento efekt má značný význam,

zejména s ohledem na prognózy Evropské komise, které naznačují, že většina zemí v tomto období bude každoročně vykazovat průměrnou míru růstu nižší než 1 %. Jinými slovy, pokud by nebyl nepříznivý dopad stárnutí, růst celkové produktivity práce by mohl být v příštích dvou desetiletích asi o čtvrtinu vyšší (Aiyar & kol., 2016).

Aby bylo možné studovat dopady stárnutí populace na ekonomickou výkonnost a efektivitu fiskální a monetární politiky, používají autoři Yoshino & Miyamoto (2017) model dynamické stochastické obecné rovnováhy se spotřebiteli rozdělenými na mladé a staré. Předpokládá se, že mladí lidé poskytují pracovní služby a vydělávají mzdu, zatímco staří lidé neposkytují žádné pracovní služby, ale dostávají dávky sociálního zabezpečení od vlády. Předpokládá se, že důchodci utrácejí veškerý příjem na spotřebu v každém časovém období, zatímco pracovníci maximalizují svou celoživotní užitečnou funkci s výhradou rozpočtového omezení. Pomocí tohoto modelu došli autoři v rámci kvantitativní analýzy k závěru, že stárnutí populace, tj. pokles podílu práceschopného obyvatelstva, zvyšuje daňové zatížení pracovníků, a proto v dlouhodobém horizontu snižuje celkový výkon a spotřebu. Ukazuje také, že účinnost fiskálních politik se stárnutím populace klesá.

S výše uvedeným souhlasí i Dolejší (2008), kdy dle autora vlivem stárnutí populace dochází na makroekonomické úrovni ke změnám faktorů ovlivňujících agregátní produkční funkci – ke změnám v agregátním výstupu. Zároveň změny nabídky práce ovlivňují i míru úspor a kapitálové intenzity.

Výše uvedené lze demonstrovat na základní neoklasické rovnici agregátní produkční funkce, kde makroekonomický výstup definován jako:

$Y = f(K, L, A)$, kde K je kapitál,

L je práce,

A je faktor technického pokroku.

Základními komponentami ovlivňujícími potenciální růst produktu jsou tedy vstupy kapitálu a práce a jejich vzájemný podíl, který vyjadřuje kapitálovou intenzitu.

Vliv výrobního faktoru L je možné dále rozdělit v následující rovnici:

$L = a * b * L_0$, kde a je parametr produktivity práce,

b je parametr kvalifikovanosti a

L_0 je počet pracovníků (neboli nabídka práce na trhu).

Stárnutí populace vede ke změně v množství nabídky práce (L_0), kde dochází při nezměněných podmínkách ke snižování počtu osob vstupujících do produktivního věku a odchodu vyššího počtu osob do důchodu ve stanoveném věku. Při zachování konstantního poměru kapitálové intenzity tak dochází k poklesu potenciálního produktu (Dolejší, 2008).

Projevy stárnutí populace vytvářejí nerovnováhu mezi produktivitou práce a mzdou, ovlivňující míru disponibilního důchodu, spotřebu a úspory. Dolejší (2008) zdůrazňuje, že klíčovým oblastním řešením dopadů stárnutí je trh práce. Vyšší pružnost trhu a širší uplatnění pracovníků v každém věku, zejména těch před důchodovým věkem, spolu s vyšší participací žen a lepšími podmínkami pro skloubení pracovního a rodinného života, jsou klíčovými faktory pro zvýšení zaměstnanosti. V souvislosti se veřejným systémem důchodového zabezpečení to znamená zvýšení finančních zdrojů pro penzijní systémy, zatímco prodloužená pracovní aktivita snižuje čerpání těchto systémů. Klíčová je i kvalifikace pracovní síly a úroveň dosaženého vzdělání.

Podobné závěry prezentují i autoři Yoshino & Miyamoto (2017), kteří ve svém kvantitativním výzkumu naznačují, že účinnou politikou pro řešení stárnutí populace je udržovat starší občany v pracovním procesu prostřednictvím vyplácení mezd na úrovni jejich mezní produktivity práce. *„Dlouhodobě umožnění pracovat starším jedincům přináší zvýšený výkon, což vede k vyšší úrovni spotřeby. Pokud starší lidé zůstávají aktivní v práci, snižuje se jejich závislost na sociálním zabezpečení, což vede ke snížení daňové zátěže pro mladší generaci. To znamená, že disponibilní příjem mladší generace roste a její spotřeba také vzrůstá.“*

Produktivita práce představuje celkový objem produkce (měřeno hrubým domácím produktem, HDP) vyrobený na jednotku práce (měřeno počtem zaměstnaných osob nebo odpracovaných hodin) za dané časové referenční období. Ukazatel umožňuje uživatelům údajů posuzovat úrovně vstupů HDP na práci a míry růstu v čase, čímž poskytuje obecné informace o efektivitě a kvalitě lidského kapitálu ve výrobním procesu (International Labour Organization, 2023).

Tabulka č. 7 - Klíčové ukazatele produktivity práce, roční průměrné tempo růstu, 1999-2008, 2009, 2010-2019, 2020, 2021 a 2022

	1999-2008	2009	2010-2019	2020	2021	2022
reálná produktivita práce na osobu	1,2	-2,5	0,8	-4,3	3,9	1,5
reálná produktivita práce na odpracovanou hodinu	1,5	-1,2	1	1,2	0,3	0,7
celková zaměstnanost (zaměstnaných osob) na obyvatele	0,7	-2,1	0,6	-1,5	0,5	1,8
odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu	-0,3	-1,4	-0,3	-5,5	3,6	0,8
Reálné HDP na obyvatele	1,9	-4,6	1,3	-5,7	5,5	3,3

Zdroj: EUROSTAT (2023b)

Jak zobrazují data *Tabulky č. 7*, analýza trendů provedená organizací EUROSTAT (2023b) pro členské státy EU a členské země Evropské zóny volného obchodu naznačuje, že produktivita práce vykazovala celkově rostoucí trend od roku 1999, který přerušila finanční krize v roce 2009. Poté následovalo téměř desetileté období růstu. V roce 2020 byly zaznamenány rozdíly, kdy produktivita práce na odpracovanou hodinu pokračovala ve svém růstu o 1,2 %, zatímco produktivita práce na osobu prudce klesla o 4,3 %. Toto dramatické snížení bylo následkem vypuknutí pandemie COVID 19, což vedlo ke strmému poklesu HDP a odpracovaných hodin. Zaměstnanost osob klesla méně výrazně, díky vládním podpůrným programům, jako jsou zkrácené pracovní doby a podobná opatření, zavedená ve většině zemí. V roce 2021 lze pozorovat výrazné oživení situace s meziročním nárůstem reálného HDP na obyvatele o 5,5 %, produktivity práce na osobu o 3,9 % a odpracovaných hodin na osobu o 3,6 %. Tento pozitivní trend byl potvrzen i v roce 2022, kdy došlo k dalšímu růstu, konkrétně o 3,3 % u reálného HDP na obyvatele, 1,5 % u produktivity práce na osobu a 0,8 % u odpracovaných hodin na osobu.

3.3.3 Ekonomická aktivita

V kontextu pracovní síly a produktivity je relevantní i faktor míry ekonomické aktivity. „*Míra participace je jedním z faktorů, který zvyšuje potenciální produkt.*“ (Janíčko & Tsharakyan, 2013) *Tabulka č. 8* zobrazuje míru zaměstnanosti, tedy podíl zaměstnaných k celé populaci 15 až 64letých, míru ekonomické aktivity, tedy podíl ekonomicky

aktivních k populaci 15 až 64letých a míru nezaměstnanosti, tedy podíl nezaměstnaných k ekonomicky aktivním mezi lety 2000–2023.

Tabulka č. 8 - Míra zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity ve skupině ekonomicky aktivních (očištěné od sezónních vlivů), v %

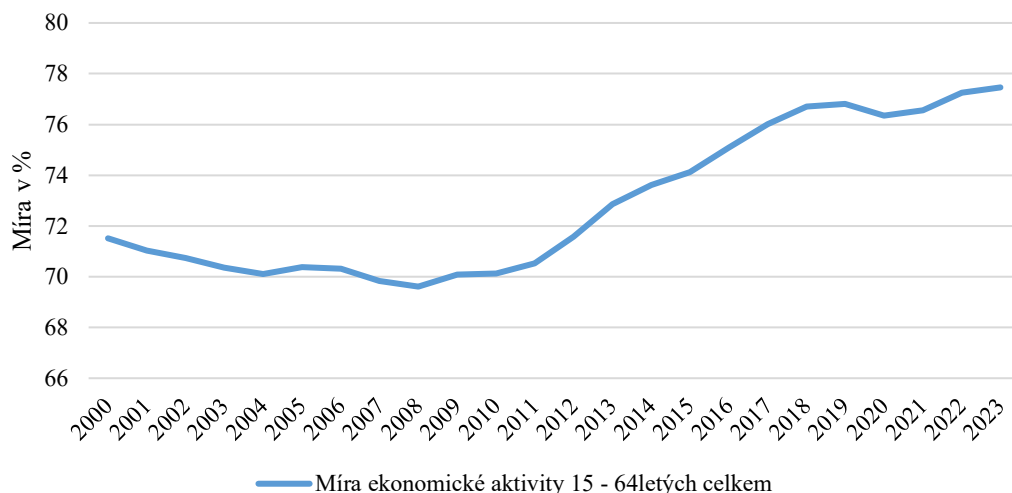
Rok	Míra zaměstnanosti 15 - 64letých			Obecná míra nezaměstnanosti 15 - 64letých			Míra ekonomické aktivity 15 - 64letých		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
2000	65,21	73,53	56,87	8,82	7,39	10,62	71,52	79,40	63,63
2001	65,22	73,53	56,89	8,17	6,79	9,90	71,02	78,88	63,14
2002	65,55	74,09	57,00	7,32	5,93	9,08	70,73	78,76	62,69
2003	64,84	73,36	56,30	7,83	6,15	9,93	70,35	78,16	62,51
2004	64,25	72,49	55,97	8,36	7,07	9,98	70,11	78,01	62,18
2005	64,76	73,25	56,23	7,97	6,48	9,84	70,37	78,33	62,37
2006	65,25	73,67	56,75	7,19	5,85	8,88	70,31	78,25	62,29
2007	66,09	74,79	57,27	5,37	4,26	6,79	69,84	78,12	61,45
2008	66,52	75,30	57,57	4,45	3,50	5,68	69,61	78,03	61,03
2009	65,34	73,84	56,63	6,76	5,94	7,83	70,08	78,51	61,44
2010	64,96	73,48	56,24	7,36	6,46	8,54	70,12	78,56	61,49
2011	65,73	74,05	57,21	6,79	5,87	7,97	70,52	78,67	62,17
2012	66,53	74,62	58,23	7,04	6,07	8,28	71,57	79,45	63,48
2013	67,72	75,66	59,57	7,05	5,98	8,40	72,85	80,47	65,03
2014	69,06	77,06	60,83	6,19	5,17	7,49	73,61	81,26	65,75
2015	70,31	77,93	62,45	5,13	4,30	6,19	74,11	81,42	66,57
2016	72,06	79,34	64,54	4,02	3,44	4,76	75,08	82,17	67,76
2017	73,78	80,97	66,34	2,94	2,38	3,65	76,02	82,95	68,86
2018	74,95	81,84	67,81	2,28	1,82	2,84	76,70	83,36	69,79
2019	75,23	82,02	68,17	2,07	1,77	2,44	76,82	83,50	69,87
2020	74,35	81,35	67,04	2,62	2,30	3,03	76,35	83,27	69,14
2021	74,35	81,26	67,13	2,87	2,36	3,51	76,55	83,22	69,57
2022	75,38	81,96	68,47	2,42	1,97	2,98	77,25	83,61	70,57
2023	75,40	81,47	69,01	2,66	2,25	3,17	77,46	83,34	71,27

Zdroj: ČSÚ (2024b), vlastní zpracování

Z dat Tabulky č. 8 lze vypočítat míru změny v ekonomické aktivitě, kdy došlo mezi lety 2000–2023 k nárůstu v souhrnné skupině o 8 %, nárůst participace u mužů vzrostl o 5 % a u žen o 12 %. Míra nezaměstnanosti mezi lety klesla u všech skupin.

Grafický vývoj míry ekonomické aktivity v Česku zobrazuje graf na Obrázku č. 11, kdy je zřejmé, že výše míry mezi lety 2000 až 2023 dlouhodobě rostla. Dle údajů MPSV dosahuje míra ekonomické aktivity v Česku z celoevropského pohledu nadprůměrných hodnot a převyšuje průměr o 2,7 % (MPSV, 2023c).

Obrázek č. 11 - Míra ekonomické aktivity v České republice

Zdroj: Zdroj: ČSÚ (2024b), vlastní zpracování

Janíčko & Tsharkyan (2013) dále upozorňují, že čistě technicky nemusí být participace na trhu práce sama o sobě vždy zárukou udržitelnosti jakéhokoli důchodového systému. Docházelo by například k zvyšování míry ekonomické aktivity zvyšováním věku odchodu do starobního důchodu musí zároveň existovat dobrá naděje na zaměstnání starší generace, jinak opět hrozí problém s nutností vyplácení podpor v nezaměstnanosti.

Dle MPSV (2023c) stojí za vzrůstajícím trendem míry ekonomické aktivity v Česku převážně skupina jednotlivců ve věku 50 až 64 let. Jejich účast na ekonomické činnosti se od roku 2011 zvýšila o téměř polovinu, dosahujíc v roce 2021 hodnoty 72 % (viz *Tabulka č. 9*). Hlavním faktorem tohoto nárůstu je především dlouhodobě konstantní zvyšování důchodového věku. Míra ekonomické aktivity ve věkové skupině 25 až 54 let je vysoká a dlouhodobě stabilní. Naopak u mladistvých jednotlivců ve věku 15 až 24 let lze pozorovat nepatrný pokles míry ekonomické aktivity.

Tabulka č. 9 - Míra ekonomické aktivity pro vybrané věkové skupiny

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
15–24 let	0,3	0,31	0,32	0,32	0,33	0,32	0,32	0,3	0,3	0,27	0,27
25–54 let	0,88	0,88	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89
55–64 let	0,51	0,52	0,55	0,57	0,58	0,61	0,64	0,67	0,68	0,7	0,72

Zdroj: MPSV (2023c), vlastní zpracování

Skutečný věk zahájení a ukončení ekonomické aktivity je pro každou osobu pochopitelně individuální. Například autoři Fiala & Langhamrová (2013) ve svém článku o vývoji ekonomického a sociálního zatížení a stárnutí populace předpokládají zahájení ekonomické aktivity až ve 20 letech.

Z posledních dat ČSÚ (2023d) skutečně vyplývá (viz *Tabulka č. 10*), že míra zaměstnanosti osob v mladším věku z celé skupiny ekonomicky aktivních, tedy ve skupině 15 až 64 let, činila nejméně a to konkrétně 42,9 %. Nicméně věkové rozložení ekonomicky aktivních lidí ve věkové skupině 15-64 let je mezinárodně uznávaným a srovnatelným rozpětím. Srovnatelnost je důležitá pro mezinárodní porovnání ekonomických ukazatelů, demografických trendů a politik.

Tabulka č. 10 – Míra zaměstnanosti osob dle věku

Věková skupina	15-29	30-49	50-64
Podíl zaměstnaných v %	42,9 %	84,1 %	81,0 %

Zdroj: ČSÚ (2023d)

3.3.4 Změna ve struktuře nabídky a poptávky

Velikost i struktura poptávky a nabídky práce v České republice podléhají dlouhodobým změnám a dle Wiedermanna a kol. (2022) se struktura pracovního trhu v České republice v nadcházejících letech i nadále promění. Stárnutí pracovní síly je jedním z hybatelů změn a pokud by procentuální zaměstnanost věkových skupin zůstala stejná jako dnes, pak vlivem stárnutí populace a úbytku pracovní síly ve vyšších věkových skupinách může být v ČR do roku 2050 nižší HDP na obyvatele až o 16 % než v případě základního trendového vývoje. Nicméně, co se změny ve struktuře pracovního trhu týče, není dle MPSV (2023c) demografický vývoj tím největším problémem. Mnohem větší vliv, než demografický vývoj, budou mít na nerovnováhu mezi poptávkou a nabídkou práce změny v poptávce po práci způsobené automatizací, digitalizací a dalšími zásadními změnami ekonomiky. Očekávají se změny co do počtu a obsahu nabízených pracovních pozic, tak i způsobu výkonu práce. Část současných pozic zanikne, a nově vzniklé budou záviset na adaptabilitě pracovní síly. Adaptabilita je pro starší generace nesmírně důležitá a spočívá v novém typu dovedností, od základní počítačové gramotnosti až po velmi specializovaný typ digitálních dovedností včetně

dovedností zaměřené na rozvoj kreativity, kritického myšlení, spolupráce a komunikace s lidmi i se stroji.

Jedním z klíčových řešení se jeví okamžitá a strukturální změna v přístupu k dalšímu vzdělávání pracujících. Také proto, že Česko se řadí mezi země s nejnižším procentem dospělé populace, která se průběžně dlouhodobě vzdělává. V roce 2021 se pravidelně měsíčně vzdělávalo pouze 5,8 % dospělých, kdy průměr EU je 10,8 % (Wiedermann a kol., 2022).

3.3.5 Odchod z trhu práce

Dle Serban (2012) jsou starší lidé na trhu práce nejrigidnější pracovní silou. Naopak mladí lidé se mohou snadno přizpůsobit měnícím se ekonomickým podmínkám, protože jsou ochotni rekvalifikovat se a změnit povolání a zaměstnání. Potřeba flexibility nabývá na významu v podmínkách globalizace a integrace v EU.

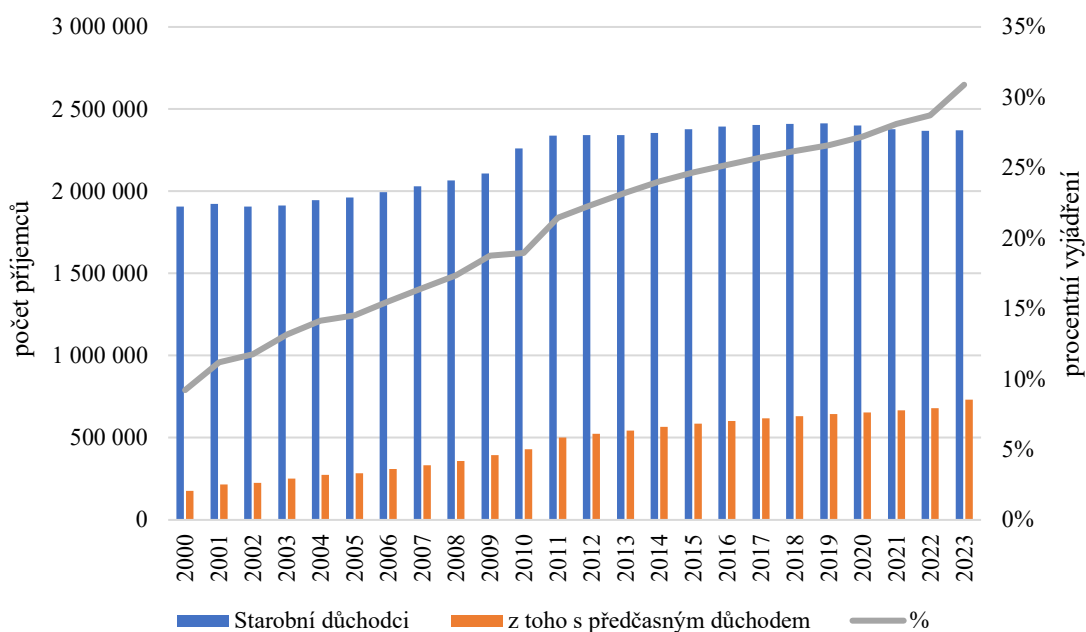
Obdobný názor zastává i Samorodov (1999), dle kterého je obtížné najít pro starší pracovníky zvláštní trhy práce, vyhovující jejím podmínkám. Pro starší pracovníky platí stejné zákony tržní ekonomiky a podléhají stejné konkurenci o pracovní místa jako všichni ostatní (mladší), a tak jsou starší pracovníci často vyloučeni z trhu práce, zatímco jejich mladší kolegové mohou očekávat, že zůstanou. Dle autora se předčasné odstranění starších pracovníků z trhu práce provádí dvěma hlavními způsoby:

- a) prostřednictvím předčasného odchodu do důchodu,
- b) využíváním dávek v invaliditě, které jsou často zastřeným způsobem vyloučení starších pracovníků z trhu práce.

Nevýhoda prvního přístupu pro ekonomiku spočívá v úvahách o efektivitě nákladů, kdy náklady na jednoho důchodce daleko převyšují náklady na udržení nezaměstnaného pracovníka. Systémy předčasného odchodu do důchodu navíc ani dále výrazně nesnižují nezaměstnanost a náklady na předčasný odchod do důchodu nakonec nese stát. (Samorodov, 1999)

Při volbě předčasného důchodu je nutné počítat s nižší měsíční státní penzí. Státní důchod je přitom nižší oproti případnému řádnému důchodu trvale, během pobírání důchodu nedochází k žádnému přepočítání předčasného důchodu (Gola, 2018).

Obrázek č. 12 - Počet příjemců starobního důchodu ČR

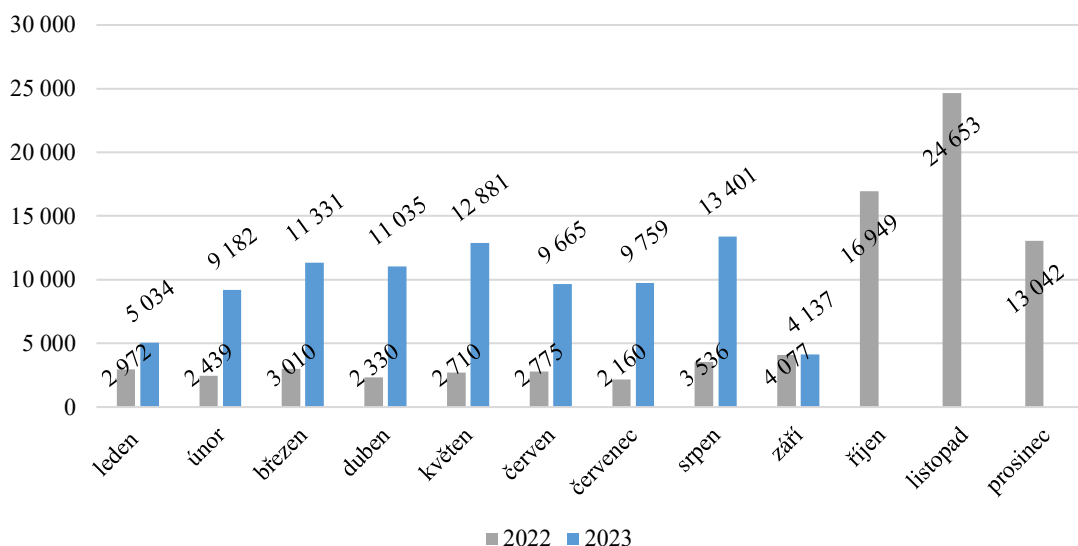
Zdroj: ČSSZ, 2024d

V roce 2023 činil celkový počet příjemců starobního důchodu v Česku 2,37 milionu osob, jak dokazuje i *Obrázek č. 12*. Podle dat Českého statistického úřadu přinesly poslední roky zvýšený zájem o předčasné starobní důchody, které v roce 2023 pobíralo 31 % ze všech příjemců plného starobního důchodu.

Specifická situace na poli předčasných důchodů se odehrála na přelomu roku 2022 a 2023, kdy došlo vlivem inflace k velmi výjimečnému ekonomickému vývoji, kdy růst mezd zaostal za inflací přibližně o 10 % a bylo výhodnější odejít do předčasného důchodu než do řádného. Čím vyšší člověk pobíral mzdu, tím citelněji poznal rozdíl. Kdo bral průměrný plat ve výši 39 858 korun měsíčně a o předčasnou penzi zažádal ještě v prosinci, dostal důchodový výměr s částkou 20 570 korun. Kdo čekal s žádostí až na řádný odchod do důchodu v lednu letošního roku, tomu stát přiznal 19 190 Kč (Šafařík & Holubová, 2022).

Této neobvyklé situace využilo značné množství českých občanů, jak svědčí i graf na *Obrázku č. 13*, zobrazující počty nově sepsaných žádostí o předčasný starobní důchod, kdy souhrnný počet nových žádostí činil v roce 2022 celkem 80 653.

Obrázek č. 13 - Počty nově sepsaných žádostí o předčasný starobní důchod, 2022–2023

Zdroj: ČSSZ, 2023b

Tento trend přetrvával i v roce 2023, kdy nejnovější data dokazují, že k 15. září roku 2023 evidovala ČSSZ (2023b) celkem 86 425 žádostí o předčasný starobní důchod. Současně od října 2023 začala platit nová, přísnější pravidla pro odchod do předčasného starobního důchodu, kdy se s blížícím se termínem zpřísnění (srpen) zvýšil počet nových žádostí o předčasný důchod, a naopak po zavedení těchto pravidel se očekává snížení počtu nových žádostí.

Mezi zpřísnující pravidla patří například změna věku, ve kterém lze do předčasného důchodu odejít. Z dřívějších 5 let před dosažením důchodového věku se hranice posunula na 3 roky. Nyní je tedy v České republice do předčasného důchodu možné odejít (dle § 31 zákona o důchodovém pojištění) za podmínky získání potřebné (minimální) doby pojištění, a to v rozsahu potřebném pro nárok na obecný starobní důchod (viz podkapitola 1.4) a pojištěnci je důchod přiznán, pokud mu do dosažení důchodového věku chybí nejvýše 3 roky (ČSSZ, 2024c). Dle MPSV (2024) by „*Odchod do předčasného důchodu neměl být standardním nástrojem pro opuštění trhu práce*“.

Občani jsou dále k pozdějšímu odchodu do důchodu motivováni tak, že osobám, jimž již vznikl nárok na starobní důchod, ale oni i přesto pokračují ve výdělečné činnosti a nepodalí žádost o důchod, se důchod navyšuje o 1,5 % za každých 90 kalendářních dnů výdělečné činnosti.

Systémy předčasného odchodu do důchodu byly v minulosti široce používány jako opatření trhu práce, kdy byl předčasný odchod do důchodu reakcí na sníženou poptávku po práci, což pracovníkům umožnilo zvolit si odchod do důchodu namísto propouštění. Pokud však nejsou pracovníci nahrazováni a nahrazování není obecně povinné, přispívají tyto systémy ke snížení současné úrovně nezaměstnanosti jen málo. Dle autora jsou politiky předčasného odchodu do důchodu jako prostředek řešení dopadů stárnutí na zaměstnanost dlouhodobě neudržitelné. Tyto politiky snižují příjmovou stránku systémů sociálního zabezpečení a současně zvyšují výdaje a vzhledem k blížící se krizi ve financování důchodových systémů by předčasný odchod do důchodu mohl být ekonomicky nereálný. Strategie předčasného odchodu do důchod by měla být postupně nahrazena novými přístupy, které budou více odpovídat realitě delší produktivní kapacity starších pracovníků. Systémy předčasného odchodu do důchodu jsou plýtváním lidskými zdroji, zejména s ohledem na demografický, zdravotní a další související vývoj (Samorodov, 1999).

Dle MPSV (2023c) jsou změny, které by měly více omezit nebo finančně znevýhodnit předčasný odchod do důchodu též důvodem a předpokladem pro to, že míra ekonomické aktivity celé populace v ekonomicky aktivním věku bude i nadále růst, a to právě v důsledku růstu ekonomické aktivity skupiny seniorů.

3.3.6 Pracující příjemci starobního důchodu

Navýšení počtu ekonomicky aktivních pracujících důchodců může významně snížit výdaje na starobních důchody, ale také může snížit výši některých vyplácených sociálních dávek. Při efektivním zapojení poživatelů důchodu do pracovního procesu tak dojde ke zvýšení příjmů státního rozpočtu. Sedmdesát až osmdesát procent starobních důchodců uvádí, že opustili trh práce a stali se ekonomicky neaktivními dobrovolně. V období, kdy odcházeli do důchodu, netrpěli žádnými zdravotními problémy ani neměli problém s udržením práce. Ke zvýšení zaměstnanosti důchodců by mohly přispět institucionální pobídky důchodců k práci prostřednictvím změn v oblasti daní, dávek nebo důchodů. Většina důchodců je totiž schopná pracovat, ale není k práci dostatečně motivována. Stát se aktuálně snaží motivovat osoby k delšímu setrvání na trhu práce prostřednictvím vyšší dávky v budoucnu a poživatelé důchodu, kteří současně s pobíráním starobního důchodu vykonávají výdělečnou činnost tak mohou

požádat o jeho další zvýšení o 0,4 % výpočtového základu vždy po 360 odpracovaných dnech. Pokud se jedinec rozhodne důchod nepobírat, bude mu v tom případě se procentní výměra důchodu zvyšována o 1,5 % výpočtového základu za každých 90 kalendářních dnů výkonu výdělečné činnosti, tj. o 6 % za rok (Kaše, 2021).

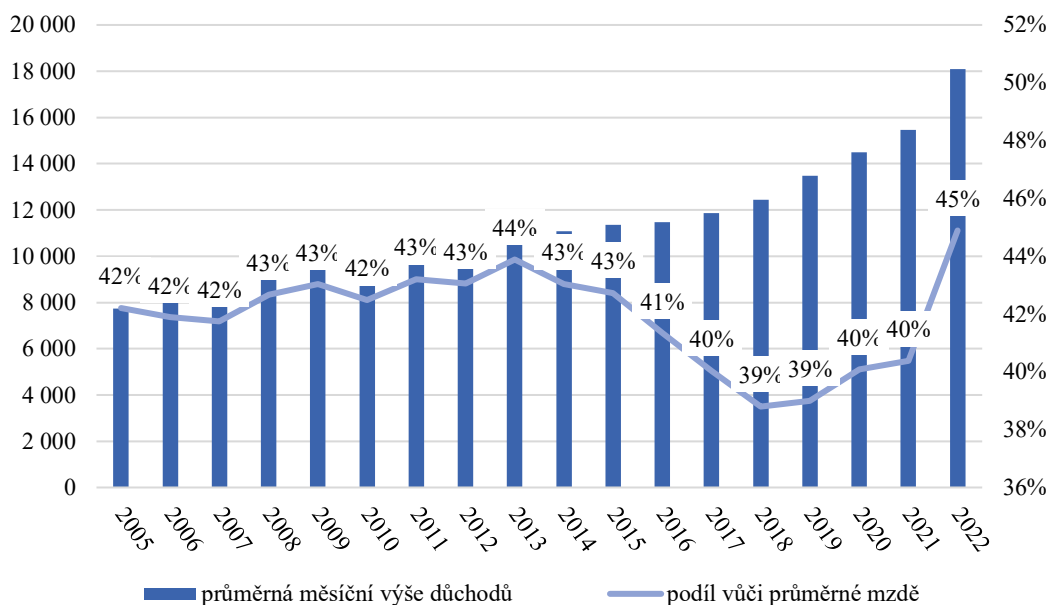
V České republice bylo dle nejnovějších dat z roku 2023 celkem 511,3 tisíc zaměstnaných seniorů. V porovnání s rokem 2010 došlo k nárůstu o 63 % z 313,4 tisíc zaměstnaných seniorů. Těch, kteří pobírají starobní důchod a zároveň pracují, je podle nejaktuálnějších dat 270 tisíc (ČSÚ, 2023e).

3.4 Výdaje na důchody

Důchody se valorizují podle inflace a růstu reálných mezd. Důchodová valorizace v České republice podléhá zákonem stanoveným pravidlům, která jsou platná od roku 2018. K určení zvýšení důchodů při valorizaci se využívá index životních nákladů domácností důchodců (v minulosti byl využíván i index spotřebitelských cen a rozhodovalo, který index vykazuje v rozhodném období rychlejší růst). Kromě toho se připočítává jedna polovina růstu reálných mezd. Za splnění podmínek stanovených zákonem, zejména při vysokém růstu cen, může dojít k valorizaci důchodů i mimo pravidelný termín. V případě, že zákonná valorizace důchodů nedosahuje 2,7 %, má vláda pravomoc využít zmocnění zákona o důchodovém pojištění a stanovit zvýšení důchodu až do výše 2,7 %. Poslední valorizace důchodů proběhla v lednu 2024 a průměrný starobní důchod tak v téže měsíci dosáhl 20 693 korun, což je zatím historicky nejvyšší číslo. Jde také o rekordní poměr průměrného důchodu vůči průměrné mzdě. V nedávné historii docházelo ke zvedání důchodu poměrně často. V roce 2022 se důchody navyšovaly hned třikrát, celkově o 15 % a průměrně tak seniori obdrželi o 2500 Kč měsíčně navíc. Předchozí valorizace proběhla v lednu 2023 při níž Česká správa sociálního zabezpečení automaticky navýšila téměř 3,5 milionu tehdy vyplácených důchodů. V mimořádném termínu došlo k navýšení i v červnu 2023, kdy se průměrný starobní důchod navýšil o 758 Kč. Od ledna 2023 se navíc vyplácí i výchovné, na které má nárok rodič, který vychovával děti a za každé vychované dítě se starobní důchod zvýší o 500 Kč měsíčně (Úřad vlády ČR, 2023).

Marian Jurečka komentoval současnou výši důchodů jako nevídanou i v poměru k průměrným výdělkům ekonomicky aktivních občanů (MPSV, 2023d).

Obrázek č. 14 - Vývoj výše průměrných důchodů a srovnání s průměrnou mzdou

Zdroj: ČSÚ (2023f) & ČSÚ (2023g), vlastní zpracování

Výši hrubého průměrného důchodů k poměru hrubé průměrné mzdy zobrazuje graf na *Obrázku č. 14*, kdy v roce 2023 dosáhl tento poměr hrubého průměrného důchodu 45 % hrubé průměrné mzdy, což je nejvyšší ze sledovaných hodnot.

Samotné výdaje na důchody představují největší výdaje českého státního rozpočtu. V roce 2023 tvořily dosahovaly výdaje na důchody 671,7 mld. Kč bez souvisejících výdajů na jejich správu, což je zvýšení o 83,3 mld. Kč oproti skutečnosti roku 2022 a o 141 mld. Kč oproti skutečnosti roku 2021. Výdaje na důchody je obecně nutné dlouhodobě částečně pokrývat z jiných zdrojů než jen z příjmů z důchodového pojištění, protože jejich výše nedokáže pokrýt výdaje na důchody a správní výdaje důchodové služby – viz podkapitola 3.2 (NRR, 2019).

Je nutné zdůraznit, že výše rozdílů starobních důchodů mezi muži a ženami není rozhodně zanedbatelná a v roce 2022 činila průměrně 3 298 Kč. Příčinou těchto rozdílů je odlišná úroveň odměňování na trhu práce (a tím i nižší vyměřovací základ), nižší důchodový věk žen (a tím i kratší doba pojištění) a u žen se třemi a více dětmi odlišné chování na trhu práce vykazující s výrazně větší pravděpodobností přerušování pracovní kariéry nad rámec uznatelné péče do 4 let věku dítěte. Výchova dětí může tedy

negativně ovlivnit výši důchodu, nicméně od září roku 2022 je možné podávat žádost o zvýšení starobního důchodu ve výši 500 Kč za každé vychované dítě.

Tabulka č. 11 . Průměrná měsíční výše důchodů v ČR, muži, ženy

	muži	ženy	celkem	rozdíl muži a ženy v %	tempo růstu
2010	11 254	9 204	10 229	-18,22 %	4,09 %
2011	11 714	9 599	10 657	-18,06 %	2,12 %
2012	11 962	9 797	10 880	-18,10 %	1,70 %
2013	12 165	9 970	11 068	-18,04 %	0,90 %
2014	12 274	10 065	11 170	-18,00 %	2,38 %
2015	12 566	10 316	11 441	-17,91 %	0,89 %
2016	12 678	10 416	11 547	-17,84 %	3,27 %
2017	13 093	10 772	11 933	-17,73 %	4,66 %
2018	13 703	11 296	12 500	-17,57 %	8,06 %
2019	14 807	12 292	13 550	-16,99 %	7,37 %
2020	15 898	13 221	14 560	-16,84 %	6,54 %
2021	16 938	14 080	15 509	-16,87 %	16,94 %
2022	19 807	16 509	18 158	-16,65 %	-

Zdroj: ČSÚ (2023f), vlastní zpracování

Dalším ukazatelem výdajů na důchodové pojištění je i jeho poměr vůči HDP. V souvislosti s probíhající diskusí o případných změnách v penzijním systému se setkáváme s tvrzením, že Česká republika alokuje na tuto oblast z veřejných rozpočtů nižší finanční prostředky ve srovnání s ostatními členskými státy Evropské unie. Z toho se obvykle odvozuje, že problém udržitelnosti českého důchodového systému není v mezinárodním kontextu klíčový (NRR, 2019).

Toto tvrzení podporuje například tisková zpráva MPSV ze zasedání Komise pro spravedlivé důchody v roce 2019, kdy se tato komise zabývala problematikou příjmů a výdajů v příštích desetiletích. „Ve srovnání s ostatními státy EU dává ČR na důchody osmý nejnižší podíl HDP. Země jako Rakousko, Francie, Portugalsko a Itálie vydávají na důchody o 6 p. b. HDP více. Přitom jsou tyto země schopné se s vyššími výdaji vypořádat a nalézt dostatečné zdroje na jejich pokrytí a současně udržovat stabilitu veřejných financí.“ (MPSV, 2019b)

Dle posledních dat Eurostatu (2020) odpovídaly průměrné výdaje na důchody v EU hodnotě 13,6 % HDP.

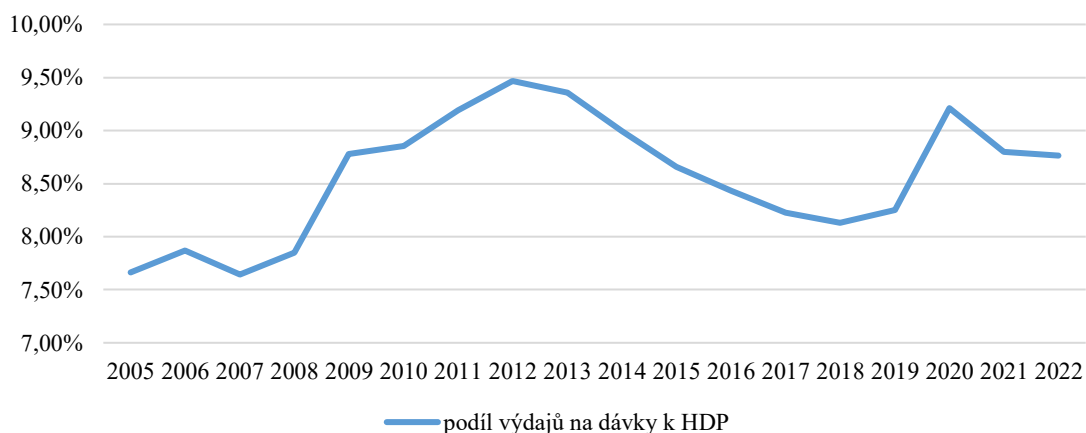
Tabulka č. 12 - Výdaje na dávky důchodového pojištění k poměru HDP

Rok	Výdaje na dávky důchod. pojištění vč. výdajů na správu (v mld. Kč)	meziroční změny v %	HDP ve stálých cenách (v mld. Kč)	podíl výdajů na dávky k HDP
2005	251,8	-	3 285,60	7,66 %
2006	277,8	9,4 %	3 530,88	7,87 %
2007	295	5,8 %	3 859,53	7,64 %
2008	317,4	7,1 %	4 042,86	7,85 %
2009	347,1	8,6 %	3 954,32	8,78 %
2010	353,5	1,8 %	3 992,87	8,85 %
2011	373,4	5,3 %	4 062,32	9,19 %
2012	387,1	3,5 %	4 088,91	9,47 %
2013	387,7	0,2 %	4 142,81	9,36 %
2014	390,95	0,8 %	4 345,77	9,00 %
2015	400,52	2,4 %	4 625,38	8,66 %
2016	404,48	1,0 %	4 796,87	8,43 %
2017	420,29	3,8 %	5 110,74	8,22 %
2018	439,99	4,5 %	5 410,76	8,13 %
2019	477,9	7,9 %	5 791,50	8,25 %
2020	525,99	9,1 %	5 709,13	9,21 %
2021	537,39	2,1 %	6 108,72	8,80 %
2022	594,71	9,6 %	6 785,85	8,76 %

Zdroj: MFCR (2023b) & ČSÚ (2023h), vlastní zpracování

Hodnoty podílu výdajů na důchody v České republice mezi lety 2005 a 2022 zobrazuje *Tabulka č. 12*, kdy podíl výdajů na důchodové pojištění na HDP dosahoval pro srovnání s evropským průměrem v roce 2020 hodnoty 9,2 %. Nejvyšší podíl byla potom v roce 2012, a to 9,4 %. Od té doby hodnoty klesají, jak graficky zobrazuje i *Obrázek č. 15*. Podíl k HDP se snižuje v době růstu ekonomiky, za krize naopak roste.

Obrázek č. 15 - Výdaje na dávky důchodového pojištění v poměru k HDP v ČR, 2005–2022

Zdroj: MFCR (2023b) & ČSÚ (2023h), vlastní zpracování

Podle informací z Úřadu Národní rozpočtové rady (2019) lze však konstatovat, že jednoduché porovnání výdajů na důchody mezi jednotlivými státy může být silně zkreslené. Tuto skutečnost způsobuje řada parametrů, které ovlivňují objem veřejných výdajů na důchody a mezi státy se výrazně liší.

Mezi tyto faktory patří například **zdanění důchodů**, kdy je zdanění penzí ve většině evropských zemí běžnou praxí a země, které penze zdaňují, mají při podobné výši čistých důchodů na straně jedné vyšší veřejné výdaje, avšak na straně druhé díky němu rostou i veřejné příjmy. Výdaje na důchody je tak pro účely mezinárodního srovnání nutné o zdanění penzí očistit. V České republice se penzijní dávky nezdaňují.

Poměr ovlivňuje i samotná **demografická struktura** obyvatelstva, kdy se v zemích, které již dosáhly pokročilejších fází stárnutí obyvatelstva v porovnání s Českou republikou, očekává vyšší podíl starobních důchodců na celkové populaci a z toho plynoucí vyšší výdaje na penze v poměru k HDP. Je možné předpokládat, že s postupujícím stárnutím populace v následujících letech budou i v České republice růst výdaje na penze ve srovnání s ostatními zeměmi. Výši veřejných výdajů na penze může při daném počtu osob v důchodovém věku ovlivňovat i relativní štedrost vyměřených důchodů, kterou lze vyjádřit **náhradovým poměrem**, tedy poměr hrubého důchodu vzhledem k hrubému výdělků před odchodem do důchodu. (NRR, 2019)

Ze studie NRR (2019) je patrné, že mezinárodní komparace hrubých výdajů na penze je zavádějící a není tak možné z ní usuzovat podfinancovanost penzijního systému ČR ve srovnání s jinými zeměmi. Srovnatelné údaje je možné získat pouze tak, že budeme simulovat výši výdajů na důchody v jednotlivých zemích EU za předpokladu, že by se v nich penze nezdaňovaly, měly by stejnou demografickou strukturu a stejnou míru náhradového poměru. Výstupem analýzy je fakt, že pokud se zohlední relevantní faktory ovlivňující výši důchodů, pohybuje se Česká republika na průměru EU.

3.5 Výdaje na zdravotní péči

Delší život také znamená vyšší zdravotní náklady a náklady na péči. Velmi staří lidé častěji trpí handicapem nebo nemocí a se stárnutím populace se obvykle zvyšuje potřeba zdravotní péče. Důchody a zdravotní péče pro seniory se stávají největšími rozpočtovými položkami pro vlády ve většině průmyslových zemí, protože pracovníci si

buď vybírají, nebo jsou nuceni odejít do důchodu dříve, a zároveň žijí déle. Pokud tyto trendy přetrvávají a pokud nebudou přijata protiopatření, sociální zátěž rostoucího počtu důchodců by mohla ochromit ekonomiky, které se nemohou vyrovnat s rostoucími náklady na podporu nezaměstnaných. (Samorodov, 1999)

V České republice mají klíčové postavení z hlediska financování zdravotní péče zdravotní pojišťovny. Příjmy zdravotních pojišťoven plynou z veřejného zdravotního pojištění, kterého je povinně účastna každá osoba s trvalým pobytem na našem území. V případě zaměstnaneckého poměru odvádí zaměstnavatel na zdravotní pojištění 13,5 % z vyměřovacího základu, z toho 1/3 hradí zaměstnanec a 2/3 zaměstnavatel.

Tabulka č. 13 - Celkové výdaje na zdravotní péči v Česku, 2010–2021 – základní ukazatele

Rok	Absolutně – v běžných cenách		Základní poměrové ukazatele	
	Výdaje na zdravotní péči celkem	meziroční změny v %	poměr k HDP	výdaje na 1 obyvatele
	v mld. Kč		(v %)	(v Kč)
2010	302,9	-	7,6	28 802
2011	307	1,4	7,6	29 250
2012	311,8	1,5	7,6	29 665
2013	311,6	-0,1	7,5	29 645
2014	330,8	6,2	7,6	31 433
2015	340,8	3	7,4	32 329
2016	357,2	4,8	7,4	33 804
2017	377,2	5,6	7,4	35 621
2018	404,2	7,2	7,5	38 038
2019	440,3	8,9	7,6	41 272
2020	526	19,5	9,2	49 160
2021	579,6	10,2	9,5	55 200

Zdroj: ČSÚ (2021), vlastní zpracování

V roce 2021 činily celkové výdaje na zdravotní péči v Česku 579,6 mld. Kč a tvořily tak rekordních 9,5 % HDP. Jednalo se tak o meziroční nárůst o 10,2 %, jak ukazují i data *Tabulky č. 13*. V přepočtu na jednoho obyvatele činily výdaje na zdravotní péči 55 200 Kč, meziročně se zvýšily o 6 tisíc Kč a od roku 2010 se téměř zdvojnásobily.

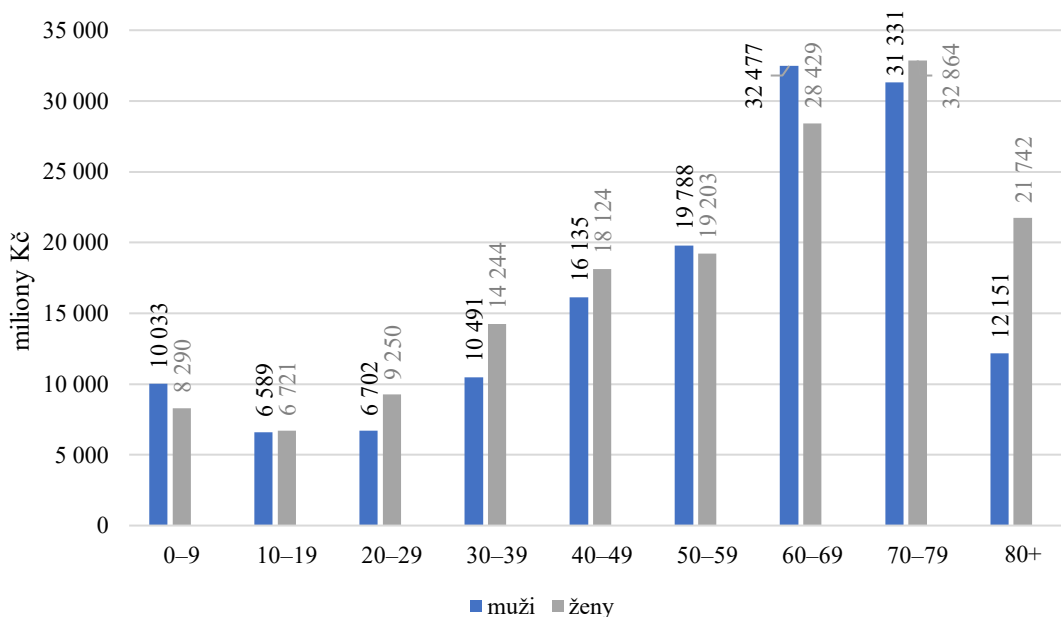
Tabulka č. 14 - Celkové výdaje na zdravotní péči v Česku podle zdroje financování, 2010–2021 v %

Zdroj financování	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020	2021
Veřejné zdroje	84,9	84,6	84,1	84,3	84,9	85,0	87,7	86,4
<i>Státní rozpočet</i>	9,1	8,7	9,2	9,3	10,6	10,8	15,0	13,5
<i>Krajské a obecní rozpočty</i>	2,2	1,9	1,9	1,9	2,1	2,1	2,5	2,0
<i>Zdravotní pojišťovny</i>	73,6	74,0	73,0	73,1	72,2	72,1	70,2	71,0
Soukromé zdroje	0,9	0,9	1,3	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9
<i>Dobrovolné zdravotní poj.</i>	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
<i>Neziskové organizace</i>	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4
<i>Závodní preventivní péče</i>	0,3	0,3	0,7	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4
Domácnosti	14,2	14,5	14,6	14,8	14,2	14,1	11,5	12,7

Zdroj: ČSÚ (2021), vlastní zpracování

Největší část výdajů na zdravotní péči dlouhodobě hradí zdravotní pojišťovny, jak ukazují i data *Tabulky č. 14* a v roce 2019 vydaly zdravotní pojišťovny nejvíce peněz na zdravotní péči o muže a ženy ve věku 70 až 79 let, jak zobrazuje graf na *Obrázku č. 16*.

Obrázek č. 16 - Výdaje zdravotních pojišťoven v Česku podle věku a pohlaví pojištěnců, 2019 (mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ (2021)

4 Predikce výdajů na starobní důchody v ČR

Z výše uvedených kapitol vyplývá, že stárnutí populace má negativní dopad na některé aspekty veřejných financí a je předpokládáno, že největší dopad stárnutí populace nastane ve výdajích na starobní penze. V této části práce je zkoumán vztah mezi výdaji na starobní důchody a stárnutím populace. Jako výchozí demografická predikce je využita nejnovější predikce Českého statistického úřadu a výdaje na důchodový systém jsou sestaveny na základě dat Národní rozpočtové rady a Evropské komise. Výsledkem je predikce salda systému důchodového pojištění.

4.1 Demografická projekce

Projekce demografického vývoje je zásadním faktorem pro hodnocení dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí. Demografický vývoj ovlivňuje nejen makroekonomické trendy, ale také přímo výdaje a příjmy státního rozpočtu. Závisí nejen na počtu aktivních pracovníků a jejich daních, ale také na počtu důchodců, což ovlivňuje výdaje na důchody, zdravotnictví a sociální systém. Klíčovou roli hraje i věková struktura populace, která má významný dopad na veřejné finance v dlouhodobém horizontu. (NRR, 2021).

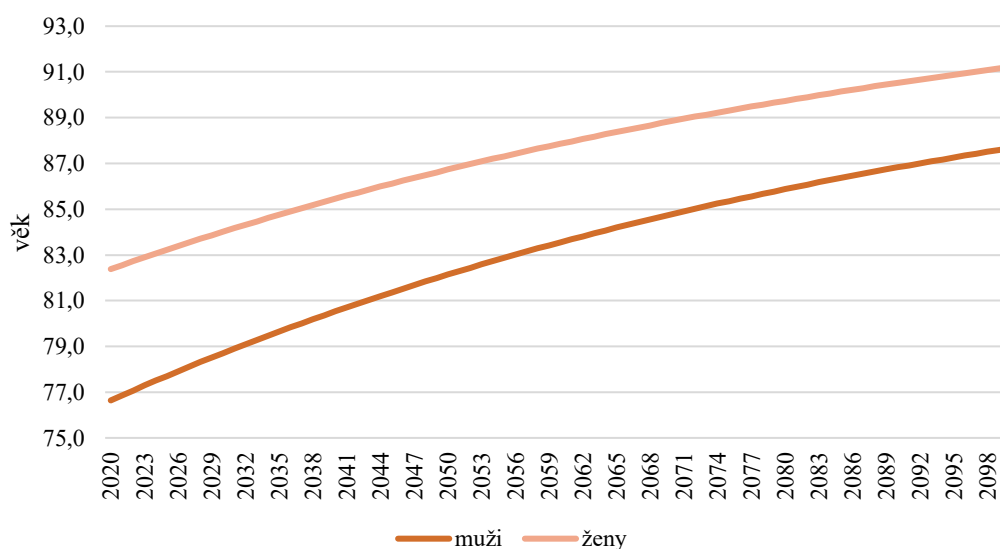
Nejnovější projekci vývoje obyvatelstva České republiky publikoval v roce 2023 Český statistický úřad (2023c) s cílem nastínit směr budoucího populačního vývoje a ukázat na možné změny v početním stavu a věkovém složení populace. Projekce pracuje se třemi základními variantami vývoje populace a to nízkou, střední a vysokou, kdy střední varianta představuje z pohledu autorů nejvíce pravděpodobný scénář budoucího vývoje populace. Nízká a vysoká varianta dávají očekávanému vývoji početní velikosti a věkového složení obyvatelstva jakési mantinely. Výsledky projekce využívané pro tuto diplomovou práci vycházejí z výsledků sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 a z demografických bilancí z let 2021 a 2022 a projektován je vývoj populace v období let 2023 až 2100 (Český statistický úřad, 2023b). Projekce sleduje faktor *plodnosti, naděje na dožití a migraci*.

Mezi lety 2018 až 2020 se úhrnná plodnost neboli počet dětí, které by se živě narodily každé ženě během jejího reprodukčního věku (15–49 let), držela na hodnotě 1,71 dítěte na jednu ženu. V roce 2022 došlo k propadu plodnosti a úhrnná plodnost se snížila na

hodnotu 1,62 dítěte na jednu ženu. Podle scénáře střední varianty se do roku 2050 očekává hodnota ve výši 1,5 dítěte na jednu ženu a těžiště plodnosti se výrazně přesune do věkové skupiny 30–34 let, narůstat bude také intenzita plodnosti ve věku 35–39 let. Naopak porodnost u nejmladší skupiny žen, ve věkových skupinách 15–29 let se bude postupně snižovat.

Naděje na dožití neboli počet roků, který v průměru ještě prožije osoba právě x-letá za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání, zjištěný úmrtnostní tabulkou, zkonstruovanou pro daný kalendářní rok, naopak poroste, přičemž se do roku 2050 očekává růst naděje dožití u mužů o 5,2 roku na 82,2 let z hodnoty 77,0 pro rok 2023 a u žen o 4,1 na 87,1 let z hodnoty 83,0 let pro rok 2023. Do konce století pak nárůst naděje dožití při narození až na 89,4 let u mužů a 92,6 let u žen.

Obrázek č. 17 - Naděje dožití při narození, 2020–2100

Zdroj: ČSÚ (2023c)

Migrace je dle ČSÚ (2023b) považována za nejméně spolehlivou část projekce a nemusí tak zcela přesně odrážet reálný pohyb obyvatel. Česká republika dlouhodobě zaznamenává pozitivní saldo zahraničního stěhování a trend potvrzují i čísla z posledních let. V roce 2015 dosáhlo migrační saldo necelých 16 tisíc osob, v roce 2018 již téměř 39 tisíc osob a po přechodném snížení v roce 2020 (období protiepidemických opatření) pak v roce 2021 činilo bezmála 50 tisíc osob. Nejvyšší hodnoty dosáhlo saldo v roce 2022 v důsledku uprchlické krize z Ukrajiny

a to 329 tisíc. Se zvýšeným migračním objemem v důsledku uprchlické vlny z Ukrajiny je počítáno i do budoucna, a to pro prvních pět let projekce. Od roku 2025 pak projekce již nepočítá s žádnou specifickou skupinou příchozích uprchlíků, pouze s běžnou migrací a střední varianta tak odhaduje saldo pro rok 2050 na přibližně 35 tisíc osob.

Tři výše zmíněné faktory společně utvářejí rámec pro odhad vývoje počtu obyvatel. Projektováno je zvyšování počtu obyvatel v letech 2023 a 2024 a to na 10,91 milionu na počátku roku 2025. Poté by se do roku 2028, z části následkem odchodu ukrajinských uprchlíků, měl snížit počet obyvatel na 10,74 milionu. Na přelomu dvacátých a třicátých let se podle výsledků projekce bude počet obyvatel udržovat na úrovni necelých 10,75 milionu osob. Konkrétní data zobrazuje *Tabulka č. 15*.

Tabulka č. 15 - Vývoj počtu obyvatel do roku 2100, v milionech

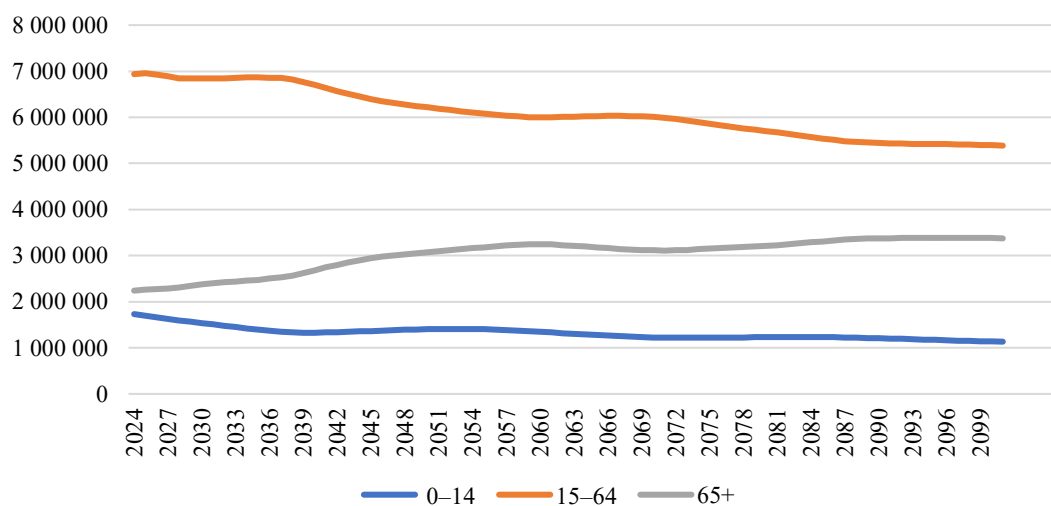
	2030	2040	2050	2060	2070	2080	2090	2100
počet obyvatel	10,748	10,711	10,688	10,573	10,321	10,128	10,015	9,896

Zdroj: ČSÚ (2023c)

4.1.1 Projekce věkového složení obyvatelstva ČR

V budoucích desetiletích očekává projekce ČSÚ (2023b) výraznou proměnu věkového složení populace, kdy bude docházet k podstatným změnám početnosti jednotlivých věkových skupin.

Obrázek č. 18 - Ukazatele věkového složení (střední varianta)

Zdroj: ČSÚ (2023c)

Projekce dochází k závěru, jak zobrazuje i graf na *Obrázku č. 18*, že bude docházet k úbytku populace ČR, poklesu porodnosti a rostoucímu podílu stárnoucích osob ve složení populace. Tyto projekce budou výchozí pro výpočet starobních důchodců a výdajů na starobní důchody

Velikost nejmladší hlavní věkové kategorie dětí mladších 15 let bude mít při naplnění předpokladů střední varianty v dlouhodobém pohledu klesající trend. Na prahu projekce zahrnovala dětská složka 1,75 milionu obyvatel České republiky. Při naplnění předpokladů střední varianty projekce již tento počet dětí do konce století nebude překonán. Ba naopak, počet obyvatel ve věku 0–14 let se bude výrazně snižovat, jak ukazují i čísla v *Tabulce č. 16*.

Tabulka č. 16 - Počet osob ve věkové skupině 0-14 (v milionech), včetně procentuálního podílu k populaci, střední varianta

Věková skupina	2030	2040	2050	2060	2070	2080	2090	2100
0-14 celkem	1 508,4	1 333,3	1 407,4	1 331,7	1 220,9	1 231,3	1 201,8	1 133,2
podíl v populaci	14,0 %	12,4 %	13,2 %	12,6 %	11,8 %	12,3 %	12,0 %	11,5 %

Zdroj: ČSÚ (2023c)

Nejširší a také nejpočetnější hlavní věkovou skupinu naplňují osoby ve věku 15–64 let a změnu v tomto poměru neočekáváme ani do následujících desetiletí. Konkrétní hodnoty zastoupení věkové kategorie občanů ve věku 15-64 zobrazuje *Tabulka č. 17*. V roce 2023 bylo v České republice 6,8 milionu obyvatel v kategorii produktivních a s podobnou hodnotou počítá projekce střední varianty i pro třetí desetiletí.

Projektovaný odchod větší části uprchlíků poté přispěje k následnému poklesu počtu obyvatel této skupiny a od poloviny 30. let až do konce 50. let 21. století bude počet obyvatel ve skupině klesat, a to až na úroveň 5,39 milionu v horizontu projekce. Očekávaný pokles počtu obyvatel v produktivním věku znamená, že z dlouhodobého hlediska se jedinou hnací silou potenciálního růstu HDP stává produktivita práce (ČSÚ, 2023c)

Tabulka č. 17 - Počet osob ve věkové skupině 15-64 let (v milionech), včetně procentuálního podílu k populaci, střední varianta

Věková skupina	2030	2040	2050	2060	2070	2080	2090	2100
15-64 celkem	6 839,9	6 634,7	6 184,3	5 999,9	5 987,1	5 669,9	5 434,9	5 385,3
podíl v populaci	63,6 %	61,9 %	57,9 %	56,7 %	58,0 %	56,0 %	54,30 %	54,4 %

Zdroj: ČSÚ (2023c)

Nejvýraznější změny počtu a struktury podle věku se očekávají u nejstarší věkové skupiny, u osob ve věku 65 a více let. Projekce předpovídá nepřetržité posilování seniorské populace až do roku 2060, s největší intenzitou na přelomu 30. a 40. let, kdy příčina leží hlavně v přesunu osob narozených v 70. letech 20. století přes věkovou hranici 65 let. V lokálním maximu na počátku 60. let by počet seniorů měl dosahovat 3,25 milionu, tedy být o 47 % vyšší než na prahu projekce.

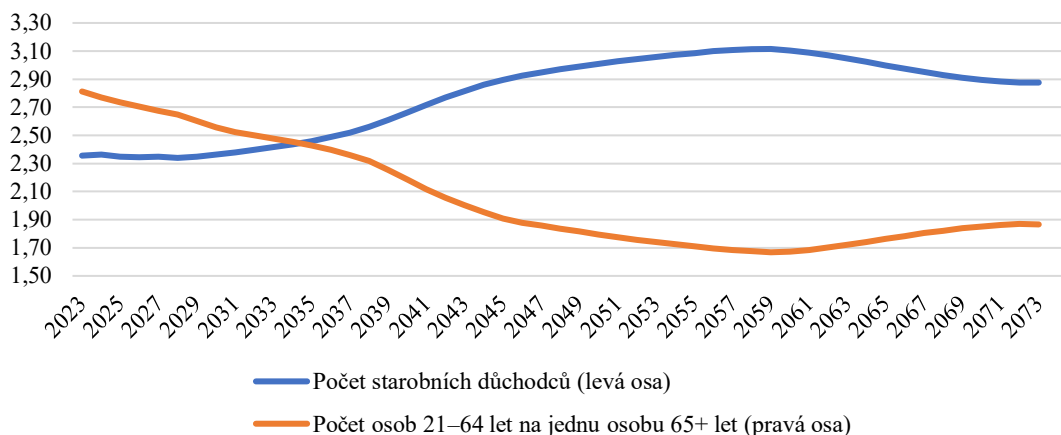
Tabulka č. 18 - Počet osob ve věkové skupině 65+ (v milionech), včetně procentuálního podílu k populaci, střední varianta

Věková skupina	2030	2040	2050	2060	2070	2080	2090	2100
65+ celkem	2 399,7	2 743,0	3 096,8	3 241,7	3 112,5	3 226,5	3 378,5	3 377,2
podíl v populaci	22,3 %	25,6 %	29,0 %	30,7 %	30,2 %	31,9 %	33,7 %	34,1 %

Zdroj: ČSÚ (2023c)

Velice dobře graficky výše zmíněné reprezentuje graf na *Obrázku č. 19* sestavený na základě dat poskytnutých NRR (2023b), kdy v současné době, tedy v roce 2024 připadá na jednu osobu ve věku 65 let a více přibližně 2,36 osoby ve věku 21–64 let. V roce 2060 bude připadat na jednu osobu ve věku 65 let a více pouze 1,67 osoby ve věku 21–64 let.

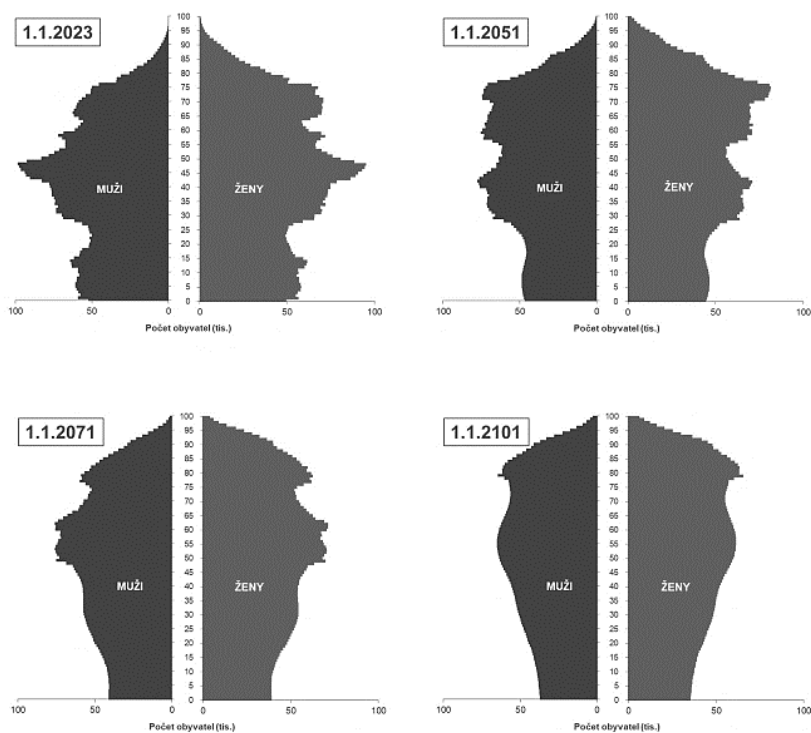
Obrázek č. 19 - Počet osob 21–64 let na jednu osobu 65+ let

Zdroj: NRR (2023b)

Shrnutí situace prezentuje demografická pyramida na *Obrázku č. 20*. Pozorovat můžeme stárnutí populace zdola věkové pyramidy díky snižující se porodnosti a zároveň shora, díky zvyšující se naději na dožití.

Obrázek č. 20 - Reálné a projektované složení obyvatelstva podle pohlaví a věku, střední varianta projekce

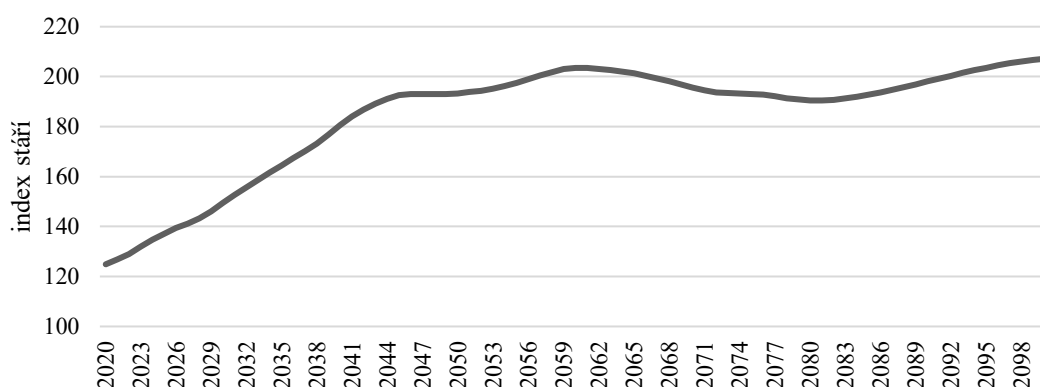

Zdroj: ČSÚ (2023c)

4.1.2 Index stáří a míra závislosti

Index stáří, který je používán k charakteristice věkové struktury obyvatelstva a který velmi dobře vypovídá o stárnutí populace demonstruje graf na *Obrázku č. 21*. Mezi sledovanými lety lze pozorovat nárůst, kdy v roce 2020 byla hodnota indexu stáří 120, tedy 120 osob ve věku 65+ na 100 osob ve věku 0-14 let a v roce 2100 je tato hodnota predikována na téměř dvojnásobek, tedy konkrétně 207 osob ve věku 65+ na 100 osob ve věku 0-14 let.

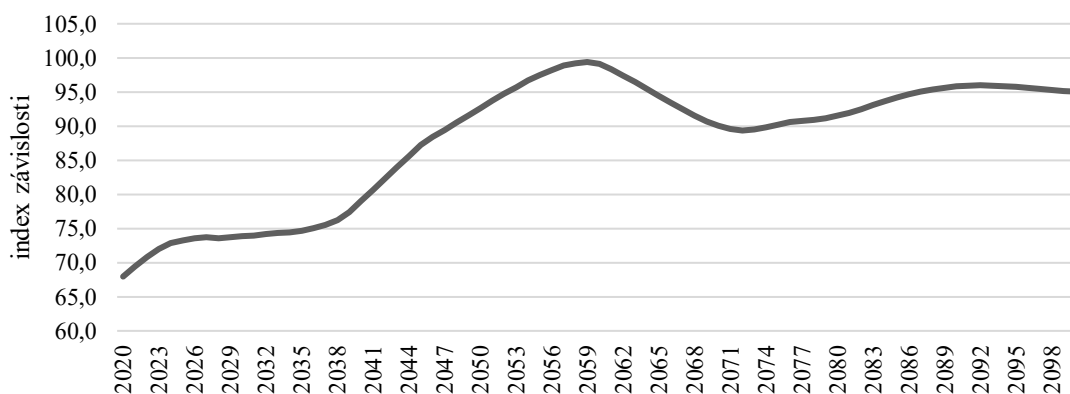
Obrázek č. 21 - Index stáří, 2020–2100

Zdroj: ČSÚ (2023c)

Nárůst v hodnotách vykazuje i míra závislosti, graf na *Obrázku č. 22*, který dle predikce střední varianty dosáhne svého maxima v roce 2060 a to konkrétně hodnoty 99, tedy 99 závislých osob na 100 ekonomicky produktivních obyvatel. Poté se míra závislosti opět sníží, ale hodnota dle predikce již neklesne pod hranici 85 závislých osob.

Obrázek č. 22 - Míra závislosti, 2020–2100

Zdroj: ČSÚ (2023c)

4.2 Odhad budoucích výdajů na starobní důchody

Na poli výdajů na starobní důchody dojde v blízké i vzdálenější budoucnosti ke změnám, a to v rámci důchodové reformy. Změny budou postupně uváděny v platnost s cílem omezení tempa výši jejich růstu a tím i zvýšení udržitelnosti důchodového systému. Mezi tyto změny patří:

Úprava důchodového věku – pozvolné navyšování důchodového věku je plánováno již pro ročníky narozené po roce 1968. Stěžejní bude prodlužující se míra dožití, přičemž doba strávená v důchodu musí zůstat pro budoucí generace stejná, tedy přibližně 21,5 roku.

Úprava valorizace mezd – od roku 2024 se důchody valorizují jen podle cenového indexu životních nákladů domácností důchodců a zároveň dochází i ke snížení podílu reálných mezd ve valorizaci a to z 1/2 růstu reálných mezd na 1/3 růstu reálných mezd. Navíc v případě vysoké inflace nebudou probíhat mimořádné valorizace, jak bylo popsáno v kapitole 3.4, ale bude dočasně do další valorizace vyplácen mimořádný příspěvek.

Výchovné – od září roku 2022 je zaveden příspěvek 500 korun za každé vychované dítě pro rodiče, který o dítě pečoval v největším rozsahu. Výchovné se valorizovat nebude a je výhledově plánováno nahradit výchovné rodinným vyměřovacím základem.

Zvýhodnění pracujících seniorů – plánováno od roku 2025 a to snížením sazby pojistného o 6,5 % pro všechny pracující zaměstnance současně pobírající starobní důchod (MPSV, 2023b).

Pro predikci výdajů na starobní důchody je využito demografické predikce z dat pocházející z Českého statistického úřadu, dat Národní rozpočtové rady (2023b) a z predikce Ministerstva financí (2017) zpracované pro účely Evropské komise.

Výdaje na důchody jsou ovlivněny počtem příjemců důchodu a výší průměrného důchodu, tedy potažmo i výší průměrné mzdy a míry inflace. Výše uvedené potvrzují i korelační koeficienty uvedené v *Tabulce č. 19*, kdy 1 značí lineární závislost a hodnota 0 znamená, že mezi proměnnými není žádný lineární vztah. Hodnoty prokazují závislost mezi proměnnými. Korelační koeficienty jsou vypočítány na základě statistických dat z let 2000 až 2020.

Tabulka č. 19 - Korelační koeficienty

výdaje na starobní důchody	průměrná hrubá mzda	počet příjemců starobního důchodu	
1	0,9814	0,9768	výdaje na starobní důchody
	1	0,9249	průměrná hrubá mzda
		1	počet příjemců starobního důchodu

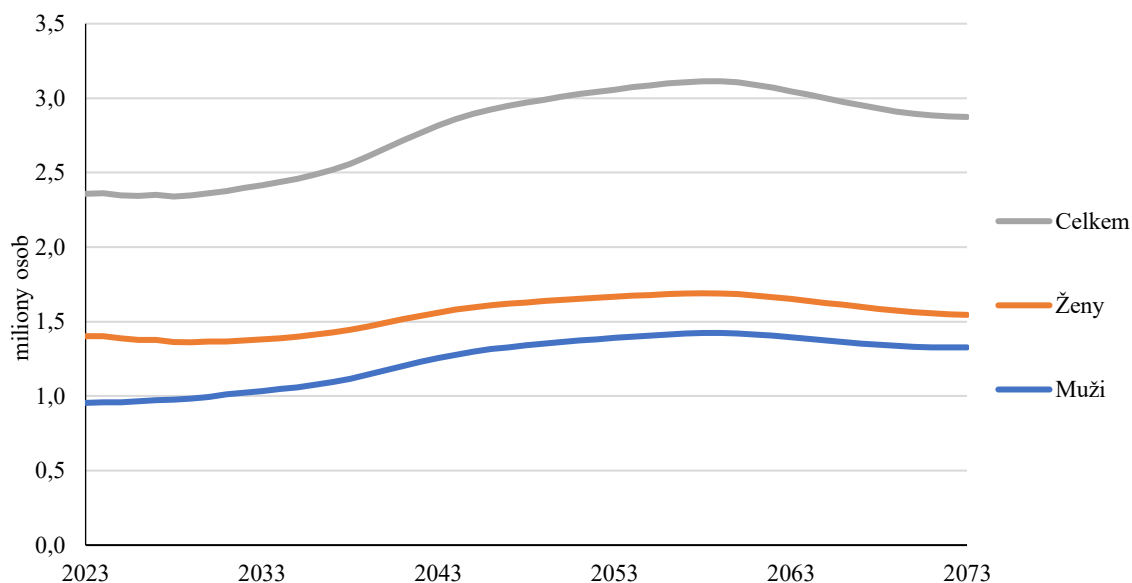
Zdroj: vlastní výpočty

4.2.1 Demografická projekce příjemců starobních důchodů

Projekce ČSÚ predikuje počty osob dle tří základních věkových skupin (viz kapitola 4.1.1), v praxi ale není pravidlem, že všichni obyvatelé po dosažení důchodového věku pobírají důchod. Metodika výpočtů, které provedla Národní rozpočtová rada (2023b) navíc zahrnuje širokou škálu proměnných, jež mají vliv na vývoj počtu důchodců a výdaje spojené s důchody. Projekce počtu důchodců dle NRR (2023b) vychází ze statutárního věku odchodu do důchodu a z demografické projekce obyvatelstva dle ČSÚ (2023). Tyto výpočty zohledňují nejen možnost odchodu do předčasného důchodu, ale také varianty přesluhování, které mohou mít vliv na výši starobního důchodu.

Centrálním prvkem analýzy je míra důchodovosti, což je ukazatel vyjadřující podíl důchodců na dané věkové skupině populace. Její výpočet zohledňuje časovou vzdálenost od zákonného důchodového věku, což je klíčový faktor pro rozhodování seniorů o čase svého odchodu do důchodu. Tato metodika rovněž bere v potaz vztah mezi počtem příjemců starobních důchodů a důchody invalidními, přičemž obě tyto kategorie jsou vzájemně vylučující. Z toho důvodu jsou míry důchodovosti konstruovány tak, aby reflektovaly pouze část populace, která není příjemcem invalidního důchodu. Z výše popsané analýzy vychází projekce počtu starobních důchodců tak, jak je zobrazeno na *Obrázku č.23*.

Obrázek č. 23 - Projekce počtu starobních důchodců (střední varianta demografické projekce)

Zdroj: NRR (2023b)

Konkrétní hodnoty po deseti letech zobrazuje následně *Tabulka č. 20* a to včetně změn, kdy je nejvyšší nárůst pozorován mezi 20. a 30. lety, a to konkrétně o 16,4 %. Od 50. let bude naopak docházet k poklesu počtu starobních důchodců, nicméně kumulativně za celé sledované období dojde k nárůstu o 22 %.

Tabulka č. 20 - Projekce počtu starobních důchodců včetně změny

rok	počet starobních důchodců celkem	změna	celková změna mezi lety 2023-2073
2023	2 356 929	2,55 %	22 %
2033	2 417 022	16,49 %	
2043	2 815 654	8,61 %	
2053	3 058 213	-0,37 %	
2063	3 046 847	-5,66 %	
2073	2 874 249	-	

Zdroj: NRR (2023b), vlastní výpočty

4.2.2 Vývoj průměrných mezd

Odhad budoucího vývoje průměrných mezd byl vypočten na základě dat důchodového modelu vybudovaném Ministerstvem financí (2017) pro období 2020–2070. Ministerstvo financí sestavuje tento model pro účely Evropské komise, která jej následně využívá především pro Zprávy o stárnutí. Pro účely této diplomové práce je ze zmíněného modelu využito predikce výše průměrné mzdy, kdy uváděná mzda byla přepočtena dle doporučeného kurzu a to 27.034 CZK/EUR.

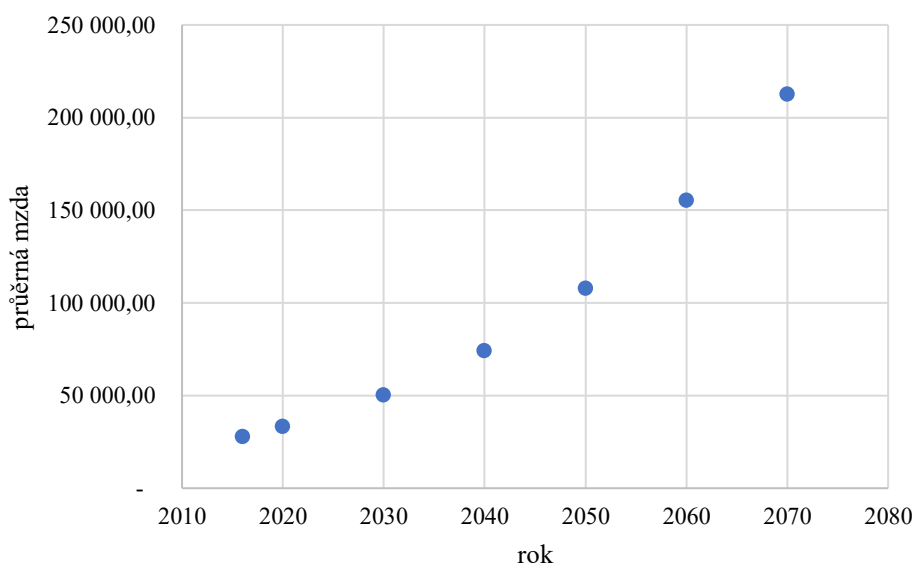
Tabulka č. 21 - Predikce průměrné mzdy

rok	průměrná predikovaná měsíční mzda
2020	33 116,65
2030	50 238,18
2040	74 118,22
2050	107 910,72
2060	155 220,22

Zdroj: MFCR (2017), přepočteno kurzem 27.034 CZK/EUR

Pro dopočet časové řady je využito lineární interpolace, metody, díky které je možné zjištění přibližné hodnoty funkce za použití dvou známých hodnot této funkce v jiných bodech, v tomto případě mezi body zobrazených na grafu na *Obrázku č. 24*.

Obrázek č. 24 - Bodový graf průměrné predikované mzdy

Zdroj: vlastní zpracování

Použitý vzorec pro lineární interpolaci vypadá následovně:

$$y = y_a + (x - x_a) \cdot \frac{y_b - y_a}{x_b - x_a}$$

Pro rok 2024 byla výše průměrné hrubé mzdy odhadnuta jako:

$$mzda\ 2024 = 31\ 825,5 + (2024 - 2020) * \frac{48\ 279 - 31\ 825}{2030 - 2020}$$

Tímto způsobem byly vypočítány hodnoty pro všechny predikované roky, tedy 2024–2069– viz příloha.

4.2.3 Náhradový poměr zaměstnancům

Klíčovým faktorem pro určení budoucího průměrného důchodu je tzv. náhradový poměr, což je poměr průměrné výše důchodu k průměrné hrubé mzdě. Průměrný starobní důchod je ovlivněn jak výší a počtem nově přiznaných důchodů, tak i výší důchodů již existujících (přiznaných v minulosti). Celkový důchod je váženým průměrem těchto typů důchodů, přičemž nově přiznané důchody mají obvykle tendenci být vyšší, což je dáno návazností na nominální mzdy. Pokud roste podíl nově přiznaných důchodů, celkový náhradový poměr má tendenci růst (NRR, 2023b).

Tabulka č. 22 - Náhradový poměr ČR v porovnání s průměrem EU

	2020	2021	2022
Průměr Evropské unie	0,57	0,58	0,58
Česká republika	0,49	0,51	0,43

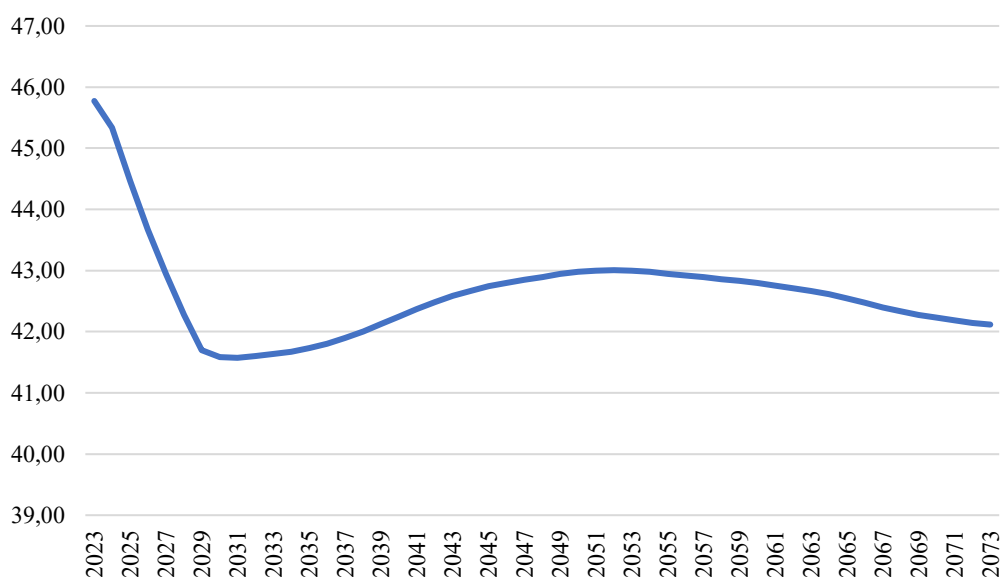
Zdroj: Eurostat (2024)

Výše nově přiznaných důchodů se tedy odhaduje v poměru k průměrné mzdě dle náhradového poměru a vychází se z poslední známé skutečnosti, podle které výše nových důchodů činila 46,2 % průměrné hrubé mzdy pro muže a 41,1 % pro ženy. Rozdíl mezi výší důchodů mužů a žen je dán nižšími mzdami žen, a zároveň i jejich nižším statutárním věkem odchodu do důchodu, a tedy kratší dobou pojištění. Sjednocení statutárního věku odchodu do důchodu pro obě pohlaví po roce 2030 povede k prodloužení doby pojištění žen a snížení rozdílu mezi výší nově přiznaných důchodů (NRR, 2023b).

Predikce také očekává snížení poměru nově přiznaných důchodů k průměrné mzdě od roku 2050, protože doba vysokoškolského vzdělání nebude uznávána jako náhradní doba. Dále se předpokládá valorizace existujících důchodů v souladu s legislativou, tedy se dle § 67 zákona o důchodovém pojištění předpokládá valorizace existujících důchodů o polovinu růstu reálné mzdy a o celou míru inflace.

Rozvoj výše průměrného starobního důchodu je ovlivněn i dalšími změnami v důchodovém systému, jako je například zavedení výchovného. Výpočet náhradového poměru zahrnuje věkovou strukturu starobních důchodů mužů i žen, což spolu s výše popsanou demografickou projekcí určuje trajektorii vývoje průměrného důchodu, která je zobrazena na grafu na *Obrázku č. 25*.

Obrázek č. 25 - Poměr průměrného starobního důchodu a průměrné mzdy v %

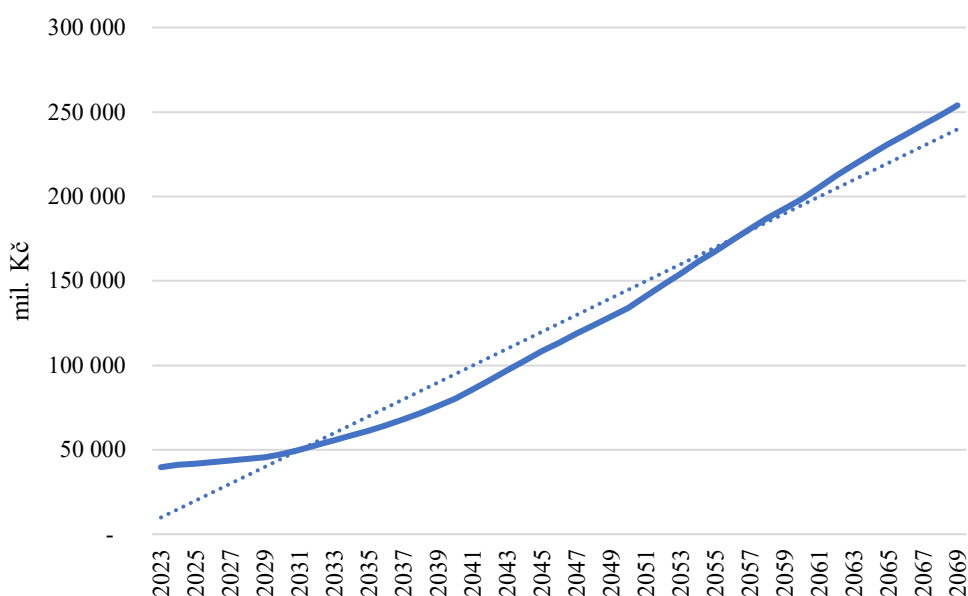
Zdroj: NRR (2023b)

Jak ukazuje spojnice grafu, po výrazném nárůstu v letech 2022 a 2023 dojde k poklesu poměru průměrného důchodu k průměrné mzdě kolem roku 2030, což je ovlivněno snížením valorizace dle reálných mezd. Nárůst náhradového poměru ve 30. a 40. letech je způsoben vysokým počtem nově přiznaných důchodů, kdy v tomto období odejdou do důchodu silné ročníky narozené v 70. letech 20. století.

4.2.4 Vývoj salda důchodového systému

Vyjádřením náhradového poměru vůči predikované průměrné mzdě byla vypočítána výše průměrné dávky důchodu a spojením s predikovaným počtem příjemců starobního důchodu byly stanoveny odhadované výdaje důchodového systému pro roky 2023-2070 (viz příloha – *Tabulka č. 26*) Sestavená trajektorie výdajů na starobní důchody je zobrazená na grafu na *Obrázku č. 26*.

Obrázek č. 26 - Výdaje na starobní důchody (mil. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování

Aby bylo možné zhodnotit dopad růstu výdajů na reálnou ekonomiku a veřejné finance, je nutné porovnat, jak vysokého podílu dosáhnou výdaje vůči ekonomice. *Tabulka č. 23* zobrazuje predikovaná tempa růstu HDP.

Tabulka č. 23 - Průměrná roční tempa růstu (v %)

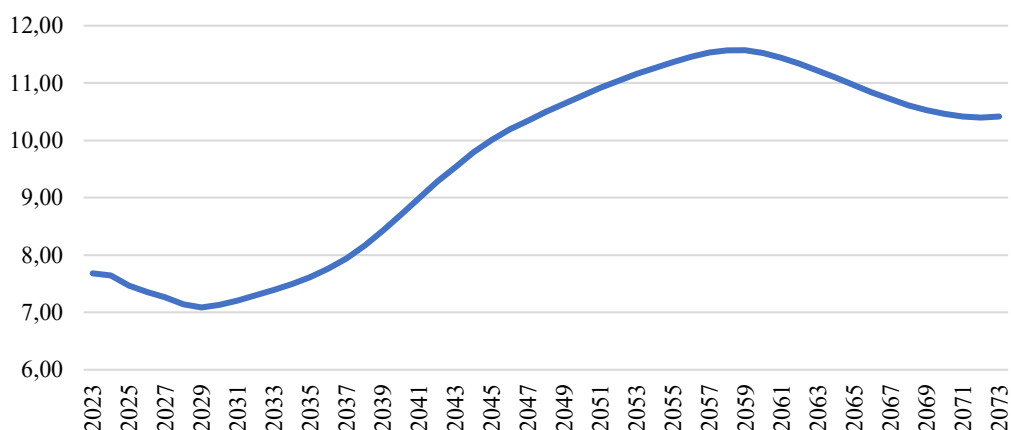
	2023– 2033	2034– 2043	2044– 2053	2054– 2063	2064– 2073	Celé období
HDP na obyvatele	2,3	1,4	1,4	1,8	2,0	1,8
HDP na pracovníka	2,2	2,0	1,9	1,8	1,7	1,9
HDP celkem	2,2	1,4	1,4	1,7	1,8	1,7

Zdroj: NRR (2023b)

Z počtu starobních důchodců a poměru výše důchodů k průměrné mzdě lze odvodit budoucí trajektorii vývoje výdajů na starobní důchody, vyjádřených jako podíl na HDP.

Na počátku sledovaného období dosahují výdaje na starobní důchody přibližně 7,6 % HDP. Od roku 2030 se očekává nárůst výdajů, a ty posléze dosahují svého maxima kolem roku 2059 na úrovni 11,5 % HDP. Nárůst výdajů oproti současnosti je dán především růstem počtu důchodců a zvýšenou výchozí úrovní starobního důchodu.

Obrázek č. 27 - Podíl výdajů na důchody k HDP v %

Zdroj: NRR (2023b)

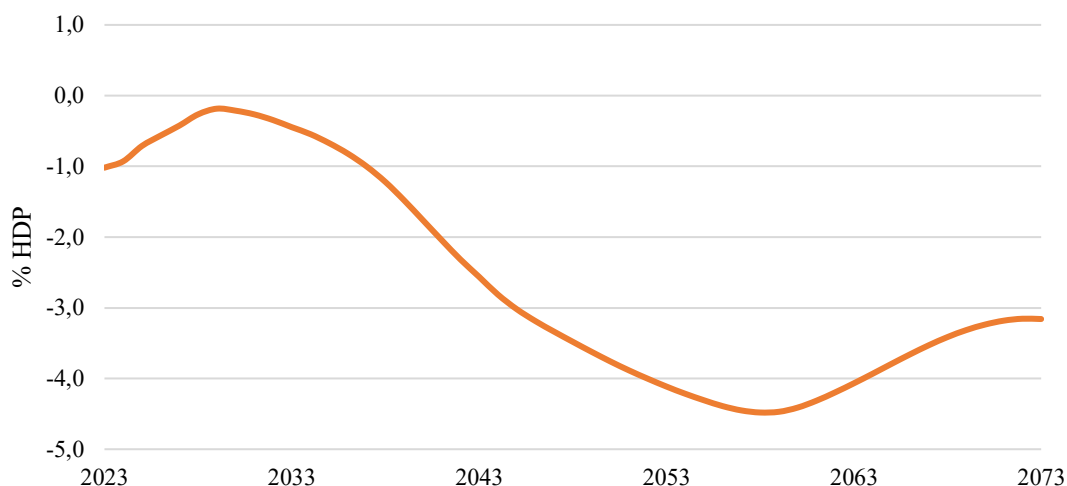
Ke zhodnocení stavu udržitelnosti důchodového systému je třeba porovnat výdaje s příjmovou stranou rozpočtu. Dle predikce NRR (2023b) vzrostou celkové příjmy systému z 8,3 % HDP v roce 2023 na přibližně 9 % HDP v roce 2070, což je při srovnání s výše uvedeným růstem výdajů vůči HDP nárůst příjmů, který zjevně nemůže stačit na pokrytí nárůstu výdajů. Shrnutí poskytuje *Tabulka č. 24* a graficky je saldo příjmů a výdajů důchodového systému prezentováno na grafu na *Obrázku č. 28*.

Tabulka č. 24 - Shrnutí salda důchodového systému (v % HDP)

	2023	2033	2043	2053	2063	2073
starobní důchody	7,9	8,2	10,1	11,5	11,5	10,7
výdaje celkem	9,3	9,7	11,5	12,9	12,9	12,1
příjmy celkem	8,3	8,5	8,7	8,8	8,9	9,0
SALDO	-1,0	-1,2	-2,9	-4,1	-4,0	-3,1

Zdroj: vlastní zpracování dle NRR (2023b)

Obrázek č. 28 - Saldo důchodového systému

Zdroj: NRR (2023b)

Dle salda důchodového systému bude důchodový systém jako celek vykazovat do roku 2030 mírné deficity, které se do budoucna postupně zlepšovat, a to především z důvodu snahy o konsolidaci veřejných financí – na poli důchodů konkrétně díky úpravám ve valorizaci dávek. Změna nastane po roce 2030, kdy se důsledkem výrazného nárůstu počtu důchodců začnou deficity výrazněji prohlubovat. Projeví se to zejména kolem roku 2059, kdy se podle projekce očekává, že budou deficity dosahovat přibližně 4,5 % HDP ročně. Následný pokles výdajů a zlepšení finančního zdraví důchodového systému budou způsobeny snižujícím se počtem osob pobírajících starobní důchody. Mínusové saldo se ovšem vyskytuje během celého sledovaného období a celkově lze na jeho základě tedy zhodnotit stávající důchodový systém jako dlouhodobě neudržitelný.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo zhodnocení fiskálních aspektů stárnutí populace v kontextu důchodového systému v České republice a vyhodnocení udržitelnosti systému stávajícího.

Diplomová práce byla rozdělena na teoretickou a praktickou část. V první části byla zpracována literární východiska k problematice důchodových systému a následně konkrétně k důchodovému systému v České republice. Následně byla realizována analýza demografického vývoje se zaměřením na velikost světové i místní populace v rámci které byl zjištěn rapidní růst počtu obyvatel ve věkové skupině 65 let a více a zároveň pokles v počtu u produktivní skupiny obyvatel ve věku 15–64 let.

Stárnutí způsobuje posun ve složení pracovní síly, což má za následek vyšší podíl důchodců na počet pracujících. V rámci diplomové práce bylo provedeno zhodnocení produktivity práce v České republice a ekonomická zátěž pro ekonomicky aktivní obyvatelstvo byla demonstrována prostřednictvím míry závislosti, která je osob je v České republice vyšší než průměr OECD a očekává se, že se bude i nadále zvyšovat, protože počet ekonomicky neaktivních lidí bude vzrůstat v poměru k těm, kteří jsou ekonomicky aktivní. Jako řešení se nabízí podpora co nejdějšího setrvání osob na trhu práce, kdy navýšení počtu ekonomicky aktivních pracujících důchodců může významně snížit výdaje na starobních důchody, ale také může snížit výši některých vyplácených sociálních dávek. Při efektivním zapojení poživatelů důchodu do pracovního procesu tak dojde ke zvýšení příjmů státního rozpočtu.

V praktické části diplomové práce byly analyzovány výdaje na starobní důchody, které představují největší výdaj českého státního rozpočtu a mezi lety 2000 až 2022 vykazoval systém důchodového pojištění přebytek pouze dvakrát a lze tedy konstatovat dlouhodobý schodek, který má negativní dopad na rozpočet a vyvolává diskuse o změnách v důchodovém systému.

Následně byly specifikovány plánované kroky na poli důchodové reformy, které mají společný cíl, a tedy konsolidaci systému důchodového pojištění, a to především úpravu důchodového věku, změnu indexace dávek upravující valorizace mezd či snaha o zvýhodnění pracujících seniorům prostřednictvím snížení sazby pojistného.

K předpovědi budoucího vývoje systému bylo využito vztahu průměrných mezd a náhradového poměru zaměstnanců. Díky těmto parametrům bylo možno odhadnout průměrnou výši důchodů a společně s predikcí demografického vývoje, která předpovídá 22 % nárůst počtu starobních důchodců, byly odhadnuty výdaje na starobní důchody pro sledované období 2023–2070. Výdaje vykazují po celou dobu rostoucí trend, což je dáno především nárůstem příjemců.

Aby bylo možné zhodnotit dopad růstu výdajů na reálnou ekonomiku a veřejné finance byly výdaje na důchody uvedeny i v poměru k HDP, kdy na počátku sledovaného období dosahují přibližně 7,6 % HDP, avšak od roku 2030 se očekává nárůst a výdaje budou dosahovat svého maxima kolem roku 2059 na úrovni 11,5 % HDP. Nárůst výdajů oproti současnosti je dán především růstem počtu důchodců, kdy začnou důchody pobírat silné ročníky 70. let 21. století.

Samotné saldo důchodového systému bude po celou dobu sledovaného období vykazovat deficity a celkově lze na jeho základě tedy zhodnotit stávající důchodový systém jak dlouhodobě neudržitelný a výdaje na důchody je obecně nutné dlouhodobě částečně dokrývat z jiných zdrojů, než jen z příjmů z důchodového pojištění, protože jejich výše nedokáže pokrýt výdaje na důchody a správní výdaje důchodové služby.

V rámci doporučení pro řešení stávající situace je možné podpořit státem stanovené kroky konsolidace důchodového systému jakožto úpravy valorizace mezd či změny v důchodovém věku. Doporučeným řešením je i motivace k co nejdelšímu setrvání na trhu práce, kdy navýšení počtu ekonomicky aktivních pracujících důchodců může významně snížit výdaje na starobních důchodů a zároveň může snížit výši vyplácených sociálních dávek. Nicméně demografický vývoj vykazuje negativní trend a garance důstojné výše důchodů v budoucnosti je nejistá.

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
FF	Model fondového financování
HDP	Hrubý domácí produkt
MFČR	Ministerstvo financí České republiky
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
NDC	National Defined Contribution
NRR	Národní rozpočtová rada
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSVČ	Osoby samostatně výdělečně činné
PAYG	Mezigenerační model průběžného financování

Seznam použitých zdrojů

- Aiyar, S., Ebeke, Ch. & and Shao, X. (2016). *The Impact of Workforce Aging on European Productivity*. Dostupné 24.02.2023 z <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16238.pdf>
- Buiter, W. (2003). *Fiscal Sustainability*. Dostupné 24. 1. 2024 z <https://www.willembuiter.com/egypt.pdf>
- Carone, G., Costello, D., Guardia, N., Murre, G., Prywara, B., & Salomaki, A.. (2005). *The economic impact of ageing populations in the EU25 Member States*. Dostupné 3. 2. 2024 z https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication562_en.pdf#page=7&zoo m=100,0,0
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2023). *Důchody*. Dostupné 25. 11. 2023 z <https://www.cssz.cz/duchody1>
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2023b). *Situaci v oblasti žádostí o důchod a jejich vyřizování se postupně daří stabilizovat*. Dostupné 18. 02. 2024 z <https://www.cssz.cz/-/situaci-v-oblasti-zadosti-o-duchod-a-jejich-vyrizovani-se-postupne-dari-stabilizovat>
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2024a). *Výpočet a platba důchodu*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://www.cssz.cz/web/cz/vypocet-a-vyplata-duchodu>
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2024b). *Starobní důchod podrobně*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://www.cssz.cz/starobni-duchod-podrobne>
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2024c). *Důchodová kalkulačka*. Dostupné 18. 2. 2024 z <https://www.cssz.cz/duchodova-kalkulacka>
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2024d). *Důchodová statistika*. Dostupné 18. 2. 2024 z https://www.cssz.cz/duchodova-statistika#section_0
- Česká správa sociálního zabezpečení. (2024e). *Statistické ročenky*. Dostupné 17. 3. 2024 z <https://www.cssz.cz/statisticke-rocenky>
- Český statistický úřad. (2021). *Výsledky zdravotnických účtů*. Dostupné 9. 3. 2024 z <https://www.czso.cz/csu/czso/vysledky-zdravotnickych-uctu-cr-2010-2021>
- Český statistický úřad. (2023a). *Věková struktura obyvatel České republiky v letech 1950–2020*. Dostupné 7. 1. 2024 z https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu
- Český statistický úřad. (2023b). *Průměrný věk a index stáří*. Dostupné 7. 1. 2024 z https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=33156&pvo=DEMD014&str=v846&u=v846__VUZEMI__65__4101#w=
- Český statistický úřad. (2023c). *Projekce obyvatelstva České republiky - 2023–2100*. Dostupné 8.1 2024 z <https://www.czso.cz/documents/10180/191186777/13013923.pdf/2cf4ca35-38fa-46a9-9c37-eeadde18a4ea?version=1.1>
- Český statistický úřad. (2023d). *Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity – srpen 2023*. Dostupné 3. 2. 2024 z <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/miry-zamestnanosti-nezamestnanosti-a-ekonomicke-aktivity-srpen-2023>
- Český statistický úřad. (2023e). *Senioři v datech*. Dostupné 18. 2. 2024 z <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-v-datech-ajnoatmxkq>

- Český statistický úřad. (2023f). *Průměrná výše starobního důchodu v České republice*. Dostupné 02. 03. 2023 z <https://www.czso.cz/csu/czso/graf-prumerna-vyse-starobniho-duchodu-v-ceske-republice>
- Český statistický úřad. (2023g). *Mzdy, časové řady*. Dostupné 2. 3. 2023 z https://www.czso.cz/csu/czso/pmz_cr
- Český statistický úřad. (2023h). *Vývoj hrubého domácího produktu v ČR*. Dostupné 09. 03. 2024 z <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-hrubeho-domaciho-produktu-v-cr-ve-stalych-cenach>
- Český statistický úřad. (2024a). *Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity*. Dostupné 28. 01. 2024 z <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/miry-zamestnanosti-nezamestnanosti-a-ekonomicke-aktivity-kveten-2022>
- Dolejší, P. (2008). *Teorie stárnutí populace a trh práce*. FÓRUM sociální politiky. Dostupné 27. 01. 2024 z https://www.rilsa.cz/wp-content/uploads/2023/01/FSP_2008-06.pdf
- EUROSTAT. (2020). *Social protection statistics – overview*. Dostupné 09. 03. 2024 z https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_overview
- EUROSTAT. (2021). *Analýza vývoje ekonomiky ČR*. Dostupné 24. 2. 2024 z https://www.mpo.cz/assets/cz/rozcestnik/analyticke-materialy-a-statistiky/analyticke-materialy/2022/1/Analyza-vyvoje-ekonomiky-CR_prosinec-2021.pdf
- EUROSTAT. (2023a). *Government deficit/surplus, debt and associated data*. Dostupné 27. 01. 2024 z https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GOV_10DD_EDPT1__custom_6002351/default/table?lang=en
- EUROSTAT. (2023b). *Productivity trends using key national accounts Indicators*. Dostupné 22.02.2024 z https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Productivity_trends_using_key_national_accounts_indicators#Labour_productivity_per_hour_worked_at_regional_level
- EUROSTAT. (2024). *Aggregate replacement ratio for pensions*. Dostupné 3. 4. 2024 z https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PNP3/default/table?lang=en
- Evropská komise. (2021). *Udržitelnost veřejných financí*. Dostupné 24. 1. 2024 z https://commission.europa.eu/system/files/2021-01/european-semester_thematic-factsheet_public-finance-sustainability_cs.pdf
- Evropská komise. (2023). *Demografická situace, jazyky a náboženství*. Dostupné 6. 1. 2024 z [https://euridice.eacea.ec.europa.eu/cs/national-education-systems/czechia/demograficka-situace-jazyky-nabozenstvi#:~:text=%C4%8Cesk%C3%A1%20republika%20se%20stejn%C4%9B%20jako,let\)%2020%2C4%20%25](https://euridice.eacea.ec.europa.eu/cs/national-education-systems/czechia/demograficka-situace-jazyky-nabozenstvi#:~:text=%C4%8Cesk%C3%A1%20republika%20se%20stejn%C4%9B%20jako,let)%2020%2C4%20%25).
- Fehimovič, N. (2004). *Důchodové systémy v Evropě*. Dostupné 31. 12. 2023 z <https://www.finance.cz/zpravy/finance/42149- duchodove-systemy-v-evrope/>
- Finex. (2021). *Penzijní systém v Česku – Jak fungují důchodové pilíře a jaký je jejich význam?* Dostupné 6. 1. 2023 z <https://finex.cz/penzijni-system-v-cesku-jak-funguji-duchodove-pilire/>
- Franke, S. F. (2004). *Soziale Sicherungssysteme, Wirtschaft, Arbeitswelt und Globalisierung*, Universität Stuttgart, Diskussionsbeitrag.
- Gola, P. (2018). *Šest důvodů, proč si rozmyslet odchod do předčasného důchodu*. Dostupné 18. 02. 2024 z <https://www.finance.cz/509399-predcasny-duchod/>
- Hejduková, P. (2015). *Veřejné finance – teorie a praxe*. Grada Publishing.

Hrnčárková, Z. (2004). *Alternativní systémy důchodového zabezpečení z pohledu reformy českého penzijního systému*. Dostupné 20.12.2023 z <https://acta.mendelu.cz/artkey/acu-200503-0023.php>

International Labour Organization. (2023). *Statistics on labour productivity*. Dostupné 22. 2. 2024 z <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>

Jacques, L. (2015). *Population Aging: Economic and Social Consequences*. Dostupné 07. 1. 2024 z <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780080970868340417>

Janičko, M. & Tsharakyan, A. (2013). *K udržitelnosti průběžného důchodového systému v kontextu stárnutí populace v České republice*. Dostupné 28. 01. 2024 z <https://polek.vse.cz/pdfs/pol/2013/03/02.pdf>

Kaše, M. (2021). *Vybrané aspekty důchodové reformy v České republice*. Grada Publishing.

Kolmar, M. (2007). *Beveridge versus Bismarck public-pension systems in integrated markets*. Dostupné 8. 11. 2023 z <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0166046207000129>

Krejdl, A. (2006). *Fiscal Sustainability – Definition, Indicators and Assessment of Czech Public Finance Sustainability*. ČNB Working papers. Dostupné 24. 1. 2024 z https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/en/economic-research/.galleries/research_publications/cnb_wp/cnbwp_2006_03.pdf

Ministerstvo financí ČR. (2017). *Pension Projections of the Czech Republic*. Dostupné 06. 04. 2024 z https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/762831a2-1115-4b5d-ac33-9341211111ea_en?filename=final_country_fiche_cz.pdf

Ministerstvo financí ČR. (2023a). *Čtvrtletní zpráva o řízení státního dluhu České republiky*. Dostupné 27. 1. 2024 z <https://www.mfcr.cz/cs/rozpocetova-politika/rizeni-statniho-dluhu/publikace/dluhove-portfolio-ctvrtletni-informace/2023/ctvrtletni-zprava-o-rizeni-statniho-dluhu-ceske-re-53323>

Ministerstvo financí ČR. (2023b). *Vývoj hospodaření systému důchodového pojištění*. Dostupné 9. 3. 2024 z https://www.mfcr.cz/assets/attachments/2023-09-22_Priloha-c-1-Info-106-99-MF-28368-2023-74.pdf

Ministerstvo financí ČR. (2024). *Hospodaření systému důchodového pojištění*. Dostupné 8. 1. 2023 z <https://www.mfcr.cz/cs/rozpocetova-politika/statni-rozpocet/hospodareni-systemu-duchodoveho-pojisten>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2015). *Slovník sociálního zabezpečení*. Dostupné 7. 11. 2023 z https://www.mpsv.cz/documents/20142/953091/Slovník_MPSV_nahled.pdf/40527057-2e47-a938-cdf0-c441529eaff8

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2019a). *Ministryně Maláčová představila komisi pro spravedlivé důchody*. Dostupné 22. 02. 2024 z https://www.mpsv.cz/documents/20142/511219/TZ_-_Ministryne_Malacova_predstavila_komisi_pro_spravedlive_duchody.pdf/f0c607e8-f878-1984-79f7-75bb2dc36cce

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2019b). *Komise pro spravedlivé důchody se zabývala problematikou příjmů a výdajů v příštích desetiletích*. Dostupné 9. 3. 2024 z https://www.mpsv.cz/documents/20142/511219/TZ+-+KSD+11_10_2019.pdf/cc6fd30b-3f2e-db72-2d6b-68d62da6a7e8

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2023a). *Důchodové pojištění*. Dostupné 25. 11. 2023 z <https://www.mpsv.cz/duchodove-pojisteni>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2023b). *Důchodová reforma*. Dostupné 25. 11. 2023 z <https://www.mpsv.cz/duchodova-reforma>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2023c). *Změny nabídky a poptávky po práci v České republice do roku 2031 v kontextu demografického vývoje*. Dostupné 22. 12. 2023 z <https://www.mpsv.cz/documents/20142/5961680/Zm%C4%9Bna+nab%C3%ADdky+a+popt%C3%A1vky+po+pr%C3%A1ci+v+%C4%8CR+do+2031+v+kontextu+demografick%C3%A9ho+v+%C3%BDvoje.pdf/c4ed8579-e7b7-e93f-52b5-9a9bd7e953ba>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2023d). *Tisková zpráva – červnová valorizace důchodů*. Dostupné 02. 03. 2024 z https://www.mpsv.cz/documents/20142/4552532/TZ_valorizace_%C4%8Derven_15.2.2023+%281%29.pdf/0129a64f-7c91-bf5e-a27c-d0633ab3f319

Ministerstvo pro místní rozvoj – databáze strategií. (2024). *Index stáří*. Dostupné 7. 1. 2024 z <https://www.databaze-strategie.cz/cz/zlk/ukazatele-indikatory/index-stari-muzi-zeny>

Národní rozpočtová rada. (2023a). *Vše o veřejných financích*. Dostupné 27. 1. 2024 z <https://www.rozpocovarada.cz/o-verejnych-financich/vse-o-verejnych-financich/#statni-dluh-a-dluh-sektoru-vladnich-instituci>

Národní rozpočtová rada. (2021). *Informační studie: Alternativní demografické projekce*. <https://www.rozpocovarada.cz/publikace/informacni-studie-alternativni-demograficke-projekce/>

Národní rozpočtová rada. (2023b). *Zpráva NRR o dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí 2023*. Dostupné 19. 03. 2024 z <https://www.rozpocovarada.cz/publikace/zprava-nrr-o-dlouhodobem-udrizitelnosti-verejnych-financi-2023/>

OECD. (2019). *Ageing and productivity growth in OECD regions: Combatting the economic impact of ageing through productivity growth*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/dc2ae16d-en/index.html?itemId=/content/component/dc2ae16d-en#chapter-d1e2189>

Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. (n.d.) Dostupné 7. 11. 2024 z <https://www.populationpyramid.net/czech-republic/2022/>

Potůček, M. (2018). *Oddělní důchodového účtu od rozpočtu ČR problémy nevyřeší*. Dostupné 21. 01. 2024 z <https://www.investicniweb.cz/ekonomika-politika/experti-oddelni-duchodoveho-uctu-od-rozpoctu-cr-problemy-nevyresi>

Samorodov, A. (1999). *Ageing and labour markets for older workers*. Dostupné 17. 2. 2024 z https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_120333.pdf

Serban, A. (2012). *Aging population and effects on labour market*. Dostupné 18. 2. 2024 z <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221256711200041X>

Settergren, O. (2001). *The Automatic Balance Mechanism of the Swedish Pension System*. Dostupné 12. 11. 2023 z <https://www.pensionsmyndigheten.se/content/dam/pensionsmyndigheten/blanketter---broschyrer---faktablad/other-languages/archive-reports,-working-papers-and-studies/The%20Automatic%20Balance%20Mechanism%20of%20the%20Swedish%20Pension%20Reform.pdf>

Scheubel, B. (2013). *Bismarck's Institutions: A Historical Perspective on the Social Security Hypothesis*. Dostupné 15. 11. 2023 z <https://www.jstor.org/stable/j.ctvf3w2sm>

Šafařík, J. & Holubová, J. (2022). *Odejit do důchodu letos nebo až v roce 2023? Správným načasováním získáte důchod vyšší o tisíce*. Dostupné 18. 2. 2024 z <https://stary.freedomfs.cz/blog-penze/odejit-do-duchodu-letos-nebo-az-v-roce-2023-spravnym-nacasovanim-ziskate-duchod-vyssi-o-tisice>

- Štyglerová, T. (2018). *Věková skladba obyvatel Česka se výrazně promění*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://www.czso.cz/csu/czso/vekova-skladba-obyvatel-ceska-se-vyrazne-promeni>
- Tafala, R. (2019). *Struktura obyvatel – věková pyramida*. Dostupné 6. 1. 2024 z https://is.muni.cz/el/ped/podzim2020/Ze0113/3_Cviceni_GOS_2020.pdf
- The World Bank. (2024). *Míra závislosti*. Dostupné 17. 2. 2024 z <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL?end=2022&locations=CZ&start=1960&view=chart>
- Ungermaň, J. (2022). *Důchodová reforma. Náměty a problémy*. Dostupné 21. 1. 2024 z <https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2022/12/Duchodova-reforma-IPPS.pdf>
- United Nations (2023). *World Population Prospects 2022*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://population.un.org/wpp/>
- United Nations (2019). *Ageing*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://www.un.org/en/global-issues/ageing>
- United Nations (2024). Department of Economic and Social Affairs: Population Division. Dostupné 6. 1. 2024 <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/900>
- Úřad vlády ČR (2023). *Zvýšení důchodů*. Dostupné 2. 3. 2024 z <https://www.destnikprotidrahote.cz/seniori-a-ohrozene-skupiny/zvyseni-duchodu/>
- Úřední věštník Evropské unie. (2020). *Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Demografické výzvy v EU s ohledem na hospodářské a rozvojové nerovnosti*. Evropský hospodářský a sociální výbor
- Vláda České republiky (2018). Programové prohlášení vlády. Dostupné 21. 1. 2024 z <https://www.vlada.cz/cz/jednanivlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-165960/>
- Vláda ČR. (2013). *Důchodová reforma odstartovala*. Dostupné 6. 1. 2024 z <https://vlada.gov.cz/cz/media-centrum/tema/duchodova-reforma-odstartovala-101106/#>
- Vostatek, J. (2014). *Liberální penzijní model a sociální penze*. Časopis Fórum sociální politiky – 2/2014. Dostupné 17.12.2023 z <https://www.rilsa.cz/clanek/liberalni-penzijni-model-a-socialni-penze/>
- Vostatek, J. (2015). *Potřebujeme důchodovou reformu? Absolventská středá VŠE*. Dostupné 20.12 z <https://absolventi.vse.cz/wp-content/uploads/page/121/Vostatek-V%C5%A0E-Pot%C5%99ebujeme-d%C5%AFchodovou-reformu.pdf>
- Weber, P. (2018). *Aktuální demografická situace a prognóza ČR*. Nemocniční listy. Fakultní nemocnice Brno.
- Wiedermanna & kol. (2022). *Budoucnost českého pracovního trhu*. Dostupné 25. 2. 2024 z <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/uploads.mangoweb.org/shared-prod/aspennstitutece.org/uploads/2022/08/budoucnost-ceskeho-pracovniho-trhu.pdf>
- World Health Organization. (2024). *Dependency ratio*. Dostupné 17. 2. 2024 z <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/1119>
- Yoshino, N & Miyamoto, H. (2017). *Declined effectiveness of fiscal and monetary policies faced with aging population in Japan*. Dostupné 21. 1. 2024 z <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0922142517300348>
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění

Seznam tabulek

<i>Tabulka č. 1 - Důchodový věk v České republice</i>	16
<i>Tabulka č. 2 - Potřebná doba pojištění pro nároku na starobní důchod.....</i>	17
<i>Tabulka č. 3 - Podíl věkové skupiny k množství obyvatel v letech v %, 1950–2020.....</i>	21
<i>Tabulka č. 4 - Změny ve složení obyvatelstva dle věku v letech 2000–2022</i>	22
<i>Tabulka č. 5 - Příjmy a výdaje systému důchodového pojištění</i>	28
<i>Tabulka č. 6 – Míra závislosti, celkem, mladí, staří (% populace v produktivním věku)</i>	31
<i>Tabulka č. 7 - Klíčové ukazatele produktivity práce, roční průměrné tempo růstu, 1999- 2008, 2009, 2010-2019, 2020, 2021 a 2022</i>	35
<i>Tabulka č. 8 - Míra zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity ve skupině ekonomicky aktivních (očistěné od sezónních vlivů), v %</i>	36
<i>Tabulka č. 9 - Míra ekonomické aktivity pro vybrané věkové skupiny</i>	37
<i>Tabulka č. 10 – Míra zaměstnanosti osob dle věku</i>	38
<i>Tabulka č. 11 . Průměrná měsíční výše důchodů v ČR, muži, ženy</i>	45
<i>Tabulka č. 12 - Výdaje na dávky důchodového pojištění k poměru HDP.....</i>	46
<i>Tabulka č. 13 - Celkové výdaje na zdravotní péči v Česku, 2010–2021 – základní ukazatele</i>	48
<i>Tabulka č. 14 - Celkové výdaje na zdravotní péči v Česku podle zdroje financování, 2010–2021 v %</i>	49
<i>Tabulka č. 15 - Vývoj počtu obyvatel do roku 2100, v milionech.....</i>	52
<i>Tabulka č. 16 - Počet osob ve věkové skupině 0-14 (v milionech), včetně procentuálního podílu k populaci, střední varianta</i>	53
<i>Tabulka č. 17 - Počet osob ve věkové skupině 15-64 let (v milionech), včetně procentuálního podílu k populaci, střední varianta</i>	54

<i>Tabulka č. 18 - Počet osob ve věkové skupině 65+ (v milionech), včetně procentuálního podílu k populaci, střední varianta</i>	54
<i>Tabulka č. 19 - Korelační koeficienty</i>	58
<i>Tabulka č. 20 - Projekce počtu starobních důchodců včetně změny</i>	59
<i>Tabulka č. 21 - Predikce průměrné mzdy</i>	60
<i>Tabulka č. 22 - Náhradový poměr ČR v porovnání s průměrem EU</i>	61
<i>Tabulka č. 23 - Průměrná roční tempa růstu (v %)</i>	63
<i>Tabulka č. 24 - Shrnutí salda důchodového systému (v % HDP)</i>	64
<i>Tabulka č. 25 - Výdaje na dávky starobního důchodu</i>	80

Seznam obrázků

<i>Obrázek č. 1 - Velikost globální populace a roční tempo růstu, 1950–2022 a odhady..</i>	19
<i>Obrázek č. 2 - Světová populace podle věku a pohlaví (1950, 2020, 2050, 2080)</i>	20
<i>Obrázek č. 3 - Vývoj počtu obyvatel ČR ve srovnání s obyvateli ve věku 0-14 let</i>	23
<i>Obrázek č. 4 - Vývoj počtu obyvatel ČR ve srovnání s obyvateli ve věku 15-64 let</i>	23
<i>Obrázek č. 5 - Vývoj počtu obyvatel ČR ve srovnání s obyvateli ve věku 65 a více let ...</i>	24
<i>Obrázek č. 6 - Vývoj věkové struktury obyvatel v České republice v letech 1980 a 2020</i>	24
<i>Obrázek č. 7 - Index stáří, ČR</i>	25
<i>Obrázek č. 8 - Veřejný dluh 2000-2022 v Mld. Kč, % poměr dluhu k HDP.....</i>	27
<i>Obrázek č. 9 - Vývoj hospodaření systému důchodového pojištění v mld. Kč.....</i>	29
<i>Obrázek č. 10 - Míra závislosti, celkem, mladí, staří (% populace v produktivním věku) - Česko.....</i>	31
<i>Obrázek č. 11 - Míra ekonomické aktivity v České republice.....</i>	37
<i>Obrázek č. 12 - Počet příjemců starobního důchodu ČR.....</i>	40
<i>Obrázek č. 13 - Počty nově sepsaných žádostí o předčasný starobní důchod, 2022–2023</i>	41
<i>Obrázek č. 14 - Vývoj výše průměrných důchodů a srovnání s průměrnou mzdou</i>	44
<i>Obrázek č. 15 - Výdaje na dávky důchodového pojištění v poměru k HDP v ČR, 2005–2022</i>	46
<i>Obrázek č. 16 - Výdaje zdravotních pojišťoven v Česku podle věku a pohlaví pojištěnců, 2019 (mil. Kč)</i>	49
<i>Obrázek č. 17 - Naděje dožití při narození, 2020–2100.....</i>	51
<i>Obrázek č. 18 - Ukazatele věkového složení (střední varianta)</i>	52
<i>Obrázek č. 19 - Počet osob 21–64 let na jednu osobu 65+ let.....</i>	55

<i>Obrázek č. 20 - Reálné a projektované složení obyvatelstva podle pohlaví a věku, střední varianta projekce</i>	55
<i>Obrázek č. 21 - Index stáří, 2020–2100.....</i>	56
<i>Obrázek č. 22 - Míra závislosti, 2020–2100</i>	56
<i>Obrázek č. 23 - Projekce počtu starobních důchodců (střední varianta demografické projekce)</i>	59
<i>Obrázek č. 24 - Bodový graf průměrné predikované mzdy.....</i>	60
<i>Obrázek č. 25 - Poměr průměrného starobního důchodu a průměrné mzdy v %.....</i>	62
<i>Obrázek č. 26 - Výdaje na starobní důchody (mil. Kč).....</i>	63
<i>Obrázek č. 27 - Podíl výdajů na důchody k HDP v %.....</i>	64
<i>Obrázek č. 28 - Saldo důchodového systému</i>	65

Abstrakt

Jindrová, T. (2024). *Fiskální aspekty stárnutí populace se zaměřením na důchodový systém ČR*. [Diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni].

Klíčová slova: stárnutí populace, důchodový systém, fiskální aspekty, udržitelnost důchodového systému, stárnutí pracovní síly, výdaje na důchody

Diplomová práce se zaměřuje na zhodnocení fiskálních aspektů stárnutí populace v České republice a udržitelnost stávajícího důchodového systému. Analýza ukazuje rapidní růst počtu obyvatel ve věkové skupině 65 let a více v souběhu s poklesem počtu v produktivní skupině obyvatel ve věku 15–64 let. Dále upozorňuje na posun ve složení pracovní síly směrem k starším pracovníkům, což má vliv na poměr mezi aktivními pracovníky a důchodci s čímž souvisí i nárůst míry závislosti. Rovněž jsou odhadnuty budoucí výdaje na starobní důchody, které vykazují rostoucí trend a saldo důchodového systému je predikováno jako schodkové. Navrhovaná opatření zahrnují podporu delšího setrvání osob na trhu práce, úpravy důchodového věku a úpravy valorizace dávek. Konsolidace systému důchodového pojištění ze strany státu je nevyhnutelným a nutným řešením.

Abstract

Jindrová, T. (2023). *The fiscal implications of population aging with an emphasis on the Czech Republic's pension system* [Master's Thesis, University of West Bohemia].

Key words: population aging, pension system, sustainability of the pension system, aging workforce, pension expenses

The thesis focuses on assessing the fiscal aspects of population aging in the Czech Republic and the sustainability of the current pension system. The analysis reveals a rapid increase in the number of people aged 65 and over, accompanied by a decline in the productive age group of 15–64. There is a shift in the composition of the workforce towards older workers, impacting the ratio of active workers to retirees and resulting in a growing dependency ratio. Future expenses on old-age pensions are projected to show an increasing trend, and the pension system's balance is predicted to remain consistently in deficit. Proposed measures include supporting longer participation in the labor market, adjusting the retirement age, and revising benefit indexation. State-led consolidation of the pension system is deemed inevitable and necessary.

Přílohy

Tabulka č. 25 - Výdaje na dávky starobního důchodu

rok	výše průměrné mzdy	náhradový poměr v %	výše dávky starobního důchodu	počet příjemců starobního důchodu	výdaje na dávky starobního důchodu (v mil. Kč)
2024	39 965,26	45,34	18 119,77	2 361 662,21	42 792,78
2025	41 677,42	44,46	18 530,90	2 346 813,91	43 488,57
2026	43 389,57	43,67	18 946,87	2 344 775,46	44 426,16
2027	45 101,72	42,95	19 369,50	2 349 579,04	45 510,17
2028	46 813,88	42,28	19 791,48	2 339 755,23	46 307,21
2029	48 526,03	41,70	20 234,38	2 346 500,19	47 479,98
2030	50 238,18	41,58	20 890,57	2 362 663,73	49 357,40
2031	52 626,19	41,57	21 878,63	2 377 682,29	52 020,44
2032	55 014,19	41,60	22 885,18	2 398 214,43	54 883,57
2033	57 402,19	41,63	23 898,61	2 417 022,50	57 763,48
2034	59 790,20	41,68	24 918,55	2 436 203,54	60 706,66
2035	62 178,20	41,73	25 949,03	2 459 721,77	63 827,39
2036	64 566,20	41,81	26 993,41	2 487 411,47	67 143,72
2037	66 954,21	41,90	28 052,63	2 520 408,97	70 704,10
2038	69 342,21	42,00	29 126,93	2 560 433,67	74 577,58
2039	71 730,21	42,13	30 216,63	2 609 049,39	78 836,68
2040	74 118,22	42,25	31 316,58	2 663 162,67	83 401,14
2041	77 497,47	42,37	32 838,57	2 717 050,18	89 224,05
2042	80 876,72	42,49	34 361,01	2 768 286,96	95 121,14
2043	84 255,97	42,58	35 880,31	2 815 654,16	101 026,54
2044	87 635,22	42,67	37 394,48	2 858 954,39	106 909,10
2045	91 014,47	42,74	38 900,41	2 896 482,21	112 674,35
2046	94 393,72	42,80	40 398,54	2 925 702,31	118 194,10
2047	97 772,97	42,85	41 893,47	2 949 136,42	123 549,54
2048	101 152,22	42,89	43 388,33	2 970 251,11	128 874,23
2049	104 531,47	42,94	44 888,89	2 989 836,26	134 210,42
2050	107 910,72	42,98	46 379,95	3 008 571,93	139 537,41
2051	112 641,67	43,00	48 436,80	3 026 358,14	146 587,12
2052	117 372,62	43,01	50 477,34	3 042 776,66	153 591,27
2053	122 103,57	43,00	52 502,20	3 058 213,20	160 562,93
2054	126 834,52	42,98	54 510,61	3 073 012,82	167 511,81
2055	131 565,47	42,95	56 504,75	3 086 154,45	174 382,38
2056	136 296,42	42,92	58 496,92	3 098 383,98	181 245,91
2057	141 027,37	42,89	60 486,37	3 108 324,22	188 011,26
2058	145 758,32	42,86	62 472,22	3 113 350,64	194 497,92
2059	150 489,27	42,83	64 456,23	3 113 330,44	200 673,55
2060	155 220,22	42,80	66 430,62	3 105 170,27	206 278,38
2061	160 958,50	42,76	68 821,80	3 089 608,48	212 632,42
2062	166 696,77	42,71	71 201,89	3 069 341,92	218 542,94
2063	172 435,05	42,67	73 569,67	3 046 847,32	224 155,57
2064	178 173,33	42,61	75 922,71	3 023 245,80	229 533,03
2065	183 911,61	42,55	78 248,12	2 998 706,77	234 643,17
2066	189 649,89	42,47	80 551,12	2 974 828,87	239 625,81
2067	195 388,17	42,40	82 844,63	2 951 816,49	244 542,14
2068	201 126,44	42,33	85 146,46	2 930 537,56	249 524,89
2069	206 864,72	42,28	87 458,51	2 911 391,28	254 625,96

Zdroj: vlastní zpracování